رئاسة الشؤون الدينية
بالمسجد الحرام والمسجد النبوي

Pulaar | فولاني | مَا لَا يَسَعُ المُسْلِمَ جَهْلُهُ

Ko juuldɗo haanaa majjude

Goomu ganndal E dow cakkitol jiɓɓinaaji diine
ka hormorɗe ɗiɗi teddudi

مَا لَا يَسَعُ المُسْلِمَ جَهْلُهُ

Ko juuldɗo haanaa majjude

اللَّجْنَةُ العِلْمِيَّةُ
بِرِئَاسَةِ الشُّؤُونِ الدِّينِيَّةِ بِالمَسْجِدِ الحَرَامِ وَالمَسْجِدِ النَّبَوِيِّ

Goomu ganndal E dow cakkitol jiɓɓinaaji diine ka hormorɗe ɗiɗi teddudi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Ko juulɗo haanaa majjude

Hunorde/ Tiitoode

Jettooje ngoodani ALLA jom binɗe, juulde e kisal yo won e Nelaaɗo yurmeende wonannde binɗe, e koreeji mum e sahabaaɓe mum, e kala jokkuɗo sunna makko, e fewtiiɗo e peewal makko haa ñalawma darngal, caggal ɗuum:

Ɗum ko ɓataake daɓɓo/ wuddinaaɗo, soomɗo ko ɓuri himmude e ko juulɗo haajaa e nder fiɓnde mum e dewe mum e gollodal mum, min moɓtanii nde juurotooɓe Harameeji ɗiɗi tedduɗi, worɓe e rewɓe, mbele ɓe laatoo e dow ganndal e basiira e fii geɗe diina maɓɓe, e min njirbii / jikki ka/ to Tedduɗo Joom Moyʏere yo o nafin heen, o waɗa nde peewnde, laaɓannde fawaade e yeeso makko tan. Ko Kanko woni moyʏo e naanneede, O woni tedduɗo e tameede/ yeleteeɓe.

Goomu ganndal e Ardungal Fiyaakuuji diina ka Juulirde Harmunde nden e Misiide Annabi ndeen.

En mballinoriima/puɗɗirii inde Alla, joom yurmeende aduna e laakara

Keerol aranol:

Ko hertorii e Fiɓnde/ haɓɓere.

Wiɗorde aranndeere: maana islaam e doosɗe/ nuyle mum:

Islaam woni: jebbilanaade Alla e ngootumbaaku, e yankinaade wonande ɗum e ɗoftaade, e laɓɓinaade e sirku e yimɓe mum.

Doosɗe/nuyle mum ko joyi:

Doosgal aranal: Seedaade deweteeɗo alaa si wona Alla e wonde Muhamadu ko Nulaaɗo Alla.

Ɗiɗoɓel: Darnude juulde.

Tatoɓel woni: Tottirde askal/ jakka.

Nayoɓel: hoorde lewru koorka.

Joyoɓel: Hajjugol suudu Alla hormaandu fii on kattanɗo/ baawɗo heen laawol.

Himmude tawhiid:

Anndu wonde Alla tagi tageefo ɗen ngam ɓe ndewa Mo ɓe mbaasa renndinde Mo e hay gooto, ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾﴾

Mi tagiraali jinna e yimɓe, si wonaa fii yo ɓe ndewam A zaariyaati 56. De ngal ɗo Dewal andiretaake si wona e ganndal. Hono no ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿فَٱعْلَمْ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ وَٱسْتَغْفِرْ لِذَنۢبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ

مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَىٰكُمْ ﴿١٩﴾

Awa anndu pellet, deweteeɗo alaa si wonaa Allah, imsinanoɗaa/ ɗaɓɓaa yaafaye bakkati maa ɗin, e gooŋɗiinɓe worɓe ɓeen e gooŋɗiinɓe rewɓe ɓen. Allah no anndi ñallirde mon e hiirirde mon. Muhamadu 19. O fuɗɗorii ganndal ko adi konngol e kuugal. Ko ɓuri himmude e ko juulɗo foti janngude ko Wootindinde Alla; sabu ko kañum woni asli diina on e tugale mum. Diine darotaako si wonah Tawhiid, oon woni wajib arano e dow juulɗo, kanko woni kadi waajibi cakkitiɗo. Tawhiid woni dosgal/nuygal adanal/ aranal e doosɗe islaam, he ɗen wajibiiɗe e kala juulɗo anndude ɗe e gollirde ɗe, ko ɗe doosɗe joyi. Hono no ari / warrdi e hadiis Abdullaahi Ɓiy Umar yo Alla wele ɓe wii: Mi nanii nelaaɗo Alla juul e mum hisna ɗum wi:

«بُنِيَ الإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَحَجِّ البَيْتِ، وصَوْمِ رَمَضَانَ».

« Lislaamu on mahiraama doose jowi: Ko sheedagol rewteeɗo tanaa Allaahu alaa, e wonnde Muhammadu ko nulaado Alla, e niiɓ-nugol julde nden, e tottugol asakal ngal, e hajjoygol ka suudu [hoormanteeru], e hoorugol suumayee »[1].

No waddi e juuldo janngude maana Tawhiid; oon

[1] Ko Bukaari yaltini mo, limoore (8).

woni teeldinande Alla dewal, Wota o waddidu / reentina e makko hay gooto e dewal makko; wona malayka ɓattinaaɗo, wona kadi annabaajo nelaaɗo.

Maana "seedaade deweteeɗo e goongo alah si wonah Alla":

Woni yo jeyaaɗo on ñiimnu e piɓgol pellitangol wonde alaa dewoteeɗo e goonga si wona Alla Toowɗo o, O rewa Allah tun, o heertina Mo e denndaangal noone dewe; hono du'aa'u, e kulol, e jortagol, e fawagol, e tanaa ɗum.

Seedagol sellataa si wonaa e nuyle ɗidi:

Aranel: Riwtude Allankaaku e dewal iwde e kala ko wonah Alla, e kedde yeruraaɓe e allaaɓe e tooruuji.

Ɗidoɓel: fastinande/ tabintinde dewal goongawal ngam Alla, kanko tan, alaa dewateeɗo goɗɗo mo wonaa kanko. ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿وَلَقَدۡ بَعَثۡنَا فِي كُلِّ أُمَّةٖ رَّسُولًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱجۡتَنِبُواْ ٱلطَّٰغُوتَۖ...﴾

(Haqiiqa men nelii faade e kala tomottaare nelaaɗo wi'a ɓe rewee allah woɗɗitoɗon tooruuji..) (Annahli 36).

Awa noon sardiiji Laa Ilaaha illaa Allaahu, kanji ngoni:

Aranel: ganndal riwtoowal majjere.

Ɗidoɓel: Yananeede / tanyƴoral, haɗoore/ haɗoowal sikke.

Tatoɓel: Laɓɓinal riwtoowal sirku.

Nayoɓel: Goondinal riwtoowal fenaande.

Joyaɓel: Gilli riwtooji ngañngu/ nganiaandi.

Jeegoɓel: Jebbilaare riwtoore accugol/ ɗalgol.

Jeeɗaɓel: Jaɓde riwtoore ruttude.

Jeetaɓel: Yankirde kala ko rewetee ko wona Alla toowɗo On.

Ɗii sarɗiiji ina waɗɗii golireededi, ɗi mooɓaama ley baytuuji ɗiɗi arooji ɗii:

Ganndal taññoral e laaɓangol e goongaaku maa, wondude e yiɗde e ɗoftaare e jaɓɓde ɗi.

Ɓeydaama jeetaɓal majji, ko yeddugol maa kala ko rewaa gaanin/ gaawe Alla.

E keɓal seedaade woni ko e rewde Alla Toowɗo O kanko tan mo alaa gollondiiɗo, e laɓɓinde dewal ngal sabu Makko kanko tan, O torotaako si wanaa Allah, o wakkilotaako si wanaa e Allah, o joortotaako si wanaa Allah, o juulanataa ko wanaa Allah, o hirsanataa ko wanaa Allah.

Ko yoga e yimɓe ngollata ko e wanngaade e genaale e ɗaɓɓirde faabange e jom majje e noddude ɓe gaanin/ gaawe Alla; ko sirku e nder dewal, Ina waɗɗii reentaade ɗuum e reentinde e mun; sabu ɗum jeyaa ko e golle sirkotooɓe, hono rewde tooruuji e kaaƴe e leɗɗe ko aldah e Alla. Ko ɗum woni Sirku mo defte telliniraa e Nelaaɓe neliraa, fii rentinnde e mum e haɗde ɗum.

Maanaa seedaade wonde Muhamadu ko nelaaɗo Alla:

Ɗoftaademo ko o yamiri, e goondiindemo ko o habri ko, e deestaade/ woɗɗitaade ko o hadi e ko furii/ guffi, e nde Alla waasata rewireede si wona ko o wadi sariya, Juuldo ina tabitini wonde ko Muhamadu Bun Abdullaahi Quraysiyanke Haasimiyanke woni Nelaaɗo Alla faade e tageefuuji fow; gila e jinna haa e neɗɗanke, Hono no ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّي رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيۡكُمۡ جَمِيعًا...﴾

Wi'u: hey yimɓe no wiide miin mi nulaado Alla faade e moodon on fuh... (Al aaraaf:158).

E wonde Alla nelirii mo sabi o yottina diine Makko o fewna tagoore, Hono no Alla wiiri nih:

﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةٗ لِّلنَّاسِ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗا وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ٢٨﴾

(Min nuliraali ma, si wonaa ngam yimɓe fof: wewlinoowo/ seynoowo e jeertinoowo. Kono ko ɓuri ɗuuɗude e yimɓe ɓen, ɓe nganndaa). Saba'i(28) E no Alla toowɗo O wiiri nii:

﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٧﴾

(Min Nuliraani ma si wonaa Yurmeende wonan'de winndire nde). Al Anbiyaa 107.

Ko ngoo seedaango halfinta woni: fati fiɓaa wonde nelaaɗo Alla -yo o his- ina jogii hakke e Joomankaaku e jogaade aduna oo, walla hakke e dewal, Kono kanko ko o maccuɗo mo rewetaake, o nelaaɗo mo yeddataake. O joganaaki hoore makko walla goɗɗo goo hay huunde e nafoore maa lorra/ torra, sonaa ko Alla welaa. Hano no ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿قُل لَّآ أَقُولُ لَكُمۡ عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعۡلَمُ ٱلۡغَيۡبَ وَلَآ أَقُولُ لَكُمۡ إِنِّي مَلَكٌۖ إِنۡ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ...﴾

(Maaku mi wi'ataa on miɗo mari ngaluuji Alla ɗii, mi anndaa kadi ko wirnii, mi wi'ataa on kadi ko mi maleyka. min mi jokkaa si wanaa ɗum ko wahayinaa e am). (Al An Aam 50.)

Wiɗorde ɗiɗoɓerde: maanaa Goonɗinal e nuuyle mum:

Iimaan woni: fiɓde e ɓernde, e wowlirde ɗemngal, e gollirde ɓernde e terɗe, ina ɓeydiroo ɗoftaade, ina ustoroo goopol/ luttal.

Gooŋɗinde ko sarɗi laaɓal dewal e jaɓeede magal, Hono no Sirku e Keeferaaku bonnirta kala golle moyʏe, No Alla jaɓataa juulde ko aldaa e salligi, non O jaɓataa dewal ko aldaa e goongɗinal. ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿وَمَن يَعۡمَلۡ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَأُوْلَٰٓئِكَ يَدۡخُلُونَ

ٱلۡجَنَّةَ وَلَا يُظۡلَمُونَ نَقِيرٗا ١٢٤﴾

(Kala golluɗo e moyʏe, fota ko gorko maa ko debbo, hara ko o goooŋɗinɗo, ɓeen ɗoon kam naatata Aljanna ɓe tooñetaake kona fota kufel tamoroore). Annisaa (124.)

O holliri wonnde Sirku bonnay golle, Hono no ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿وَلَقَدۡ أُوحِيَ إِلَيۡكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكَ لَئِنۡ أَشۡرَكۡتَ لَيَحۡبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٦٥﴾

(Gooŋɗii wahayinaama e maaɗa, e ɓen adinooɓe ma: "Si a sirkii, pellet, golle maa ɗeen bonay njeyeɗaa e hayruɓe/ murcuɓe ɓeen). Azumar 65.

Tugaale gomɗinal ngal ko jeegoo: Gooŋɗinde Alla, e malaykaaji mum, e dewte mum, e nulaaɓe mum, e ñalawma cakkito, e hoddiro jam mum e torra mum.

1- Gooŋɗin'de Allah toowɗo ana mooɓi geɗe tati:

1- Goonɗinde allankaaku makko:

Oon woni wootinɗinnde Alla Toowɗo O e golle makko; yeru tagugol, e arsikinugol, e wurnugol, e warugol, Alaa taguɗo si wanaa Allah, alaa arsinkinoowo si wanaa Allah, alaa wuurinoowo si wanaa Allah, alaa maaynoowo si wanaa Allah, alaa toppitotooɗo fii ngonka si wanaa Kanko Seniido

Toowɗo.

Anndaaka hay gooto e tageefo yankirii allankaaku Allah ceniiɗo, so wonaa o laato mawninkiniiɗo fiɓaani ko haalata, Hono no heɗirinno fir'awna , nde o wi'i yimɓe makko:

﴿...أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى﴾

(... ko miin woni joom mon ɓurɗo toowde o). Annaazi'aati (24.) Kono ɗum iwiraani ko e goonɗinal, hono no Alla haaliri fii Muusa kisal woni e dow makko:

﴿قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ أَنزَلَ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ بَصَآئِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَٰفِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾﴾

(O Maaki Gooŋɗii aɗa anndi jippinaani ɗee si wonaa Jeyɗo kammuuji ɗi e leydi ndi aayeeje [yi'eteeɗi]. Min dey miɗo sikkumaa ko an yo Firawna ko a kalkiiɗo). (Al Israa 102), De ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا... ﴾

(Ɓe njeddi [aayeeje ɗen], tawi wonkiiji maɓɓe ɗin no yananaa fii majje, ngam tooñe e mawnintinaare...) Annaml 14.

Siko ɗee tagooje ala e sago ko njogoo takɗo, Sabi huɓindataako ɗe ngoodina hoore majje; Sabi hu'unde tagataa hoore mum, sellata nde wooda nga feeti goodin'ɗo; Sabi kala ko hesɗi ala e sago jogoo

goodindɗo. Sabi goodal ndi e njuɓɓudi haawɗiniindi, e potal mboowondigal, ana haɗa laataade goodal ndi, nga feeti woodin'ɗo, Tilsii tawee woodinoowo ɗi on woni Allah marɗo tageefo fof. ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿أَمْ خُلِقُواْ مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ ٱلْخَٰلِقُونَ ۝٣٥ أَمْ خَلَقُواْ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ۝٣٦﴾

(Naa ɓe tagira nga feeti takɗo maa ko kamɓe ngoni tagooɓe ɓen)

Naa kamɓe tagi kammuuji ɗin e leydi ndin Ko woni kon, ɓe njananaaka. [Simoore tuur: 35-36]

Sirkotooɓe laatikeno ana tabintini jeyal Allah toowɗo, wondu'de e reentingol maɓɓe e makko tanaa ley allankaaku, ɗum naatinaali ɓe e lislaamu, Nelaaɗo on haɓi e maɓɓe, o laaɓini yiiyɗe maɓɓe e jawɗe maɓɓe; sabu ɓe mbaɗi sirku e dewal ngal. Ɓe rewi wonndude e Makko tanaa makko; wano tooruuji, e kaayɗe, e malaa'ikaaɓe, e ko woori ɗum'en.

2- Goonɗinde Allankaaku makko:

Goonɗinde Allankaaku makko wiide: kanko tan woni Allah goongaajo mo deento walanaaɗum, (Allah) yo: (rewteeɗo) ngam jille e mawninde e leyɗinaade.

ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلرَّحْمَٰنُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾﴾

(Reweteeɗo mon on ko Reweteeɗo Gooto. Reweteeɗo walaa so wanaa kanko, Jurumdeero jurmotooɗo). (Al Baqara 163.)

Kala jogitiiɗo deweteeɗo won'dude e Allah, omo rewa tanaa Allah; allankaaku makko yo meere, ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ هُوَ ٱلْبَٰطِلُ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾﴾

Ɗuum ko fii pellet Alla ko Kanko woni Goonga kan pellet kon ko ɓe noddata gaawe makko ko ɗuum woni meere nden. Pellet ko Kanko woni Toowuɗo mawnuɗo) [Al-Hajj: 62].

De ɗum sabu ɗum Nelaaɓe ɓe, yo jam e kisal won e mum en, gila e Nuuhu haa e Muhammadu yo juulde Alla e kisal won e makko, woniino hiɓe nodda yimɓe mum en faade e wootinɗingol Alla e senndinirde mo dewal ngal ko jiidaa e goɗɗo. Allah toowɗo bonniri jogitagol sirkooɓe allaaji ɓe ndewaɓe wondu'de e Allah mo seney e toowal woodani, e ɓe faftinirooɓe, ɓe ɗaɓɓiraɓe faabange, e daliilaaji hakkille ɗiɗi:

Aranel ngel: ɗi allaaji ɗi ɓe jogitii hay hu'unde ko keertorii allankaagu, kanji ɗi tagaaɗi ɗi tagataa, ɗi waddantaa nafakka fof wonan'de dewooɓeɗi, ɗi

duunyʼataa torra iwde e maɓɓe, ɗi marataa nguurndam wanaa mayde wanaa ummital, Hono no Alla haaliri:

﴿وَٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً لَّا يَخۡلُقُونَ شَيۡـٔٗا وَهُمۡ يُخۡلَقُونَ وَلَا يَمۡلِكُونَ لِأَنفُسِهِمۡ ضَرّٗا وَلَا نَفۡعٗا وَلَا يَمۡلِكُونَ مَوۡتٗا وَلَا حَيَوٰةٗ وَلَا نُشُورٗا ٣﴾

(Ɓe njogitii gaye makko deweteeɗo ɗi tagaani hu'unde, kannji ko ɗi tagaaɗi, ɗi maranah ko'e majji, lorra wonaa nafa, ɗi marah maayde, wonaa ngurndam wonaa ummital). Al Furqaan 3.

Ɗiɗoɓel: ɓee sirkooɓe na qirrawi'ide, Allah toowɗo o kañum tan woni tagoowo jiiloowo kam tan gaaye tana makko, ɗuum ana tilsina no ɓe wootinɓiniramo allankaaku, honono ɓe wootinbinirimo e wuurnugol nii, Hono no Alla haaliri:

﴿قُل لِّمَنِ ٱلۡأَرۡضُ وَمَن فِيهَآ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ٨٤ سَيَقُولُونَ لِلَّهِۚ قُلۡ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ٨٥ قُلۡ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ ٱلسَّبۡعِ وَرَبُّ ٱلۡعَرۡشِ ٱلۡعَظِيمِ ٨٦ سَيَقُولُونَ لِلَّهِۚ قُلۡ أَفَلَا تَتَّقُونَ ٨٧ قُلۡ مَنۢ بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيۡءٖ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيۡهِ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ٨٨ سَيَقُولُونَ لِلَّهِۚ قُلۡ فَأَنَّىٰ تُسۡحَرُونَ ٨٩﴾

Maaku: "Ko homo leydi ndi woodani e ɓeen wonɓe e mayri, si tawii hiɗon nganndi?

Aray ɓe mbi'a Ko Alla woodani maaku, de on mbaajitotaako. 85

Maaku, Ko hommo woni Jom kammuuji ɗin

jeedɗiɗi e Jom Al arsi mawki kin. 86

Aray ɓe mbi'a Ko Alla ɗi woodani. 87

Maaku hommo woni e Junngo Muum Laamu kala hu'unde haray Kanko omo walla O walletaake, si tawii on laatike oɗon ganndi.88

Aray ɓe mbi'a Ko Alla woodani, maaku Enee, ko honno mbilirteɗon. 89 (al muuminuuna:84-89). So ɓe njaɓii Tawhiid Rubuubiya, woni e maɓɓe ko yo ɓe teeldin mo toowɗo O dewal ngal kanko gooto, ɓe mbaasa waddude e makko hay gooto e dewal makko ngal.

3- Goondinde inɗe e sifaaji:

Woni: tabintinde ko Allah tabintinani hoore mum e deftere mum, Maa Nelaaɗo Alla mo jam e kisal woni e mun on tabitinani mo ɗum, e nder sunna makko; Ana e inɗe e mbaadiiji, e dow no haaniri e Allah toowɗo, ko aldaa e waylude walla bonnitidde ɗuum, wanaa noytinde, wanaa yerinde, ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿وَلِلَّهِ ٱلۡأَسۡمَآءُ ٱلۡحُسۡنَىٰ فَٱدۡعُوهُ بِهَاۖ وَذَرُواْ ٱلَّذِينَ يُلۡحِدُونَ فِيٓ أَسۡمَٰٓئِهِۦۚ سَيُجۡزَوۡنَ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ١٨٠﴾

(Ko Alla woodani ɗum inɗe ɓurɗe moƴƴude ɗen. Noddiree Mo ɗe, tertoɗon, ɓen ooñotooɓe ka inɗe makko : arma ɓe njoɓoyee ko ɓe ngollaynoo). [Al-A'raaf: 180]. E ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿...لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾

Hay hu'unde yerondiraa e makko; ko Kanko woni Nanoowo, ji'oowo On. (Assuura 11).

Pecce renndingol tati:

1- Renndingol mawngol ngol

2- Renndingol tokosol.

3-Renndingol suudiingol.

1- Renndingol mawngol ngol:

Tonngoode mum ko: fotndude ko wona Alla e Alla e nder ko jeyaa e keeriidi Alla. Hono no ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿إِذۡ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٩٨﴾

(Tuma nde min pondunoo on e Joom winndere nde) (Assu'araa 98.)

Ɗum woni: rooninde dewe wonnande tanaa Allah. Maa firlitde yoga e majje faade e mo wonaa kanko teddudo o; hono ñaagaade e ɗaɓɓude ballal e fodoore e kirsol, e tanaa ɗum e ko jeyaa e nooneeji dewal.

Walla dagnin'gol ko Alla harmini, walla harminde ko dagii Maa samminde ko Allah mawɗo teddudo tilsini, Hono dagintingol ko anndaa harminaama e diine e daruura; hono njeenu, wolla sanngara\konjam, walla aaƴaade jipnaaɓe/saaroen, walla ribaa, walla ko nanndi e ɗum.

walla harminde ko Alla dagnini e laaɓɗi, Ma liɓude ko Alla farliɗini/tilsini, Bano fiɓde wonde juulde waɗɗaaki/tilsay, walla wonde koorka waɗɗaaki, walla wonde askal/jakka waɗɗaaki.

Sirku mawɗo on ina fawna bonnugol golle, e saasaade/duumaade e Yiite wonannde mayɗo heen. Hono no ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿...وَلَوۡ أَشۡرَكُواْ لَحَبِطَ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ﴾

(So ni ɓe sirkiima na ko laatinoo eɓe golla ɗum bonne). Al Anaam 88.

Kala maayɗo e mum, Alla yaafanataako mo, Aljanna kadi hino harminanaa mo. Hono no Alla Toowɗo O wi'i:

﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ...﴾

(Pellet, Alla yaafotaako rentinoowo Mo e goɗɗum, Himo Yaafo ko jaasi ɗum wonan'de on Mo O Muuyi...) (An-Nisaa'48). DE ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿...إِنَّهُۥ مَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَقَدۡ حَرَّمَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِ ٱلۡجَنَّةَ وَمَأۡوَىٰهُ ٱلنَّارُ...﴾

(No fii worri kala reentinɗo Allah e tanaa mum Allah harminanii'o al jenna de joodorde makko woni ley yiite...) (Al Maa'ida 72)

2- Renndingol tokosol ngol:

Oon woni ko tabiti e binndi di wonde ko sirku, kono tan o heɓaani daraja sirku mawɗo, ɗuum non

o inniree sirku tokooso. Bana woondirde/ hunoraade e ko wonaa Alla; Yeru wooɗndude e Kaaba e Annabaaɓe e hoolaare e nguurndam kaari e ko nanndi e mum. Hono no Nelaaɗo -juulde e kisdam won e mun- maaki:

«مَنْ حَلَفَ بِغَيرِ اللهِ فَقَدْ كَفَرَ أَو أَشرَكَ».

«Kala goondirɗo/ hunoriiɗo ko wonaa Alla, o yeddii wo sirkii»[1].

Ina waawi wonde ɓuri mawnude, fawaade e ko woni e ɓernde jom mum. Si wonii e ɓernde goondoowo e Annabi o walla Ceerno kaari wonnde o ko hono Alla, walla omo ñaagee ko wonaah Alla, wolla omo huutoroo e tagu ngun; ɗum wona/ laatoo sirku mawɗo, Kono si goondoowo/kuniiɗo o ko wonaa Alla nufaaki ɗum, si wonah tan ɗum yalti e ɗemngal makko sabou o wowi ɗum; ko sirku tokkoso. Ɗuum na heewi yanude e yogo e nokkuuje, ko waajibi findinde e ɗum, e reentinnde e ɗum, fii reende tawhiid e aynude ɗum.

3- Sirku cuudiiɗo:

Ko gollirtee e ɓerɗe hono yeengo/ warrude faa yiee; Wano on juuloowo maa o jannga haa yimɓe nji'a mo, maa o subhina haa ɓe njettira mo, maa o seddɗa haa ɓe njettira mo, Ɗum noon ko yirbinat

[1] 2- Ko Ahmad yaltani mo e musnad makko (6072), e Tirmijy (1535), o wiyi kombo labaaɗo.

golle ɗe o waɗi yiingo heen, wonaa golle heddiiɗe ɗe o celliniri ngam Alla.

Nelaaɗo Alla juul e mun hisna ɗum maaki:

«الشِّرْكُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ أَخْفَى مِنْ دَبِيبِ النَّمْلَةِ السَّوْدَاءِ عَلَى الصَّفَاةِ السَّوْدَاءِ فِي ظُلْمَةِ اللَّيْلِ، وَكَفَّارَتُهُ أَنْ يَقُولَ: "اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أُشْرِكَ بِكَ شَيْئًا وَأَنَا أَعْلَمُ، وَأَسْتَغْفِرُكَ مِنَ الذَّنْبِ الَّذِي لَا أَعْلَمُ».

«Sirku e nder ndee ummatoore na ɓuri suuɗaade nyoyʼere kordollu ɓaleewu e dow hayre ɓaleere e nder niɓɓere jemma, kaffaara mum ko wiyde: "Yaa Alla mi mooliima ma nde mi renndinta ma e huunde e miɗo anndi, e miɗo ñaagoo ma yaafuya e bakkatu ngu mi anndaa»[1].

Nooneeji Keeferaaku:

Noone Aranere: Keeferaaku Mawngu ngun:

Kanko woni ko wajibinta duumagol nder yiite, yo ko nooneeji joy:

1- Keefeeru fennugol:

Ɗum ko fennugol Nulaaɓe ɓen, Ɗum noon ko seeɗa e heeferɓe; tawi Alla Jom Teddungal e Mawngu semmbinii Nulaaɓe Makko e daliilaaji ɓannguɗi, Haali ɓee fennooɓe ko hono no Alla siforii ɓe nii:

[1] Ko Bukhari yaltini mo e Al-Adab Al-Mufrad, limoore (716), e Ahmad ka Musnad, limoore (19606), e Ad-Diyaa Al-Maqdisi e Al-Ahaadiith Al-Mukhtaara (1/ 150), Albaani sellani mbo e Sahih Al-Jaami' As-Saghir, limoore (3731).

﴿وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا...﴾

Ɓe njeddi [aayeeje ɗen], tawi wonkiiji maɓɓe ɗin no yananaa fii majje, tooñe e mawnintinaare... (Annahl 14.)

2- Keeferaagu canndalaagu e mawninkinaare:

Ɗum ɗoo nanndi e yeddugol Ibliisa; o weddaali yamiroore Alla, o salaaki nde, ko o jaɓɓorii nde tan ko haɗitaare e mawnitaare. ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِـَٔادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٤﴾﴾

Nde Min mbi'i malaykaaɓe ɓee cujjdanee Aadama ɓe fuh cujjdi so wonaa Ibliisa o salii o mawnikinii ndeen o jeyaa e yeddubɓe. Al Baqara aaya: 34.

3- Kefrugol ɗuurtaade:

Ɗuum woni welsindaade goonga e nan'ɗe e ɓernde, waasde yeeyaade ɗum e waasde soklaade ɗum. ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَآ ۚ إِنَّا مِنَ ٱلْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾﴾

(Alaa ɓurɗo tooñde wano baajoraaɗo Aayeeje Joomi mun ɗen, refti o ɗuurtii ɗe ! Pellet, Minen, ko Men yoftotooɓe e bonɓe ɓen). Assajda 22.

Tawi ko yoga e turtagol, yo faasikaagal wonaa

keeferaagu; hono paliiɗo e janngude yoga e waajibaaji diine; hono sariyaaji koorka walla hajju e ko nanndi e ɗuum.

4- Keefeeru sikke:

Ko ɗum o wonta e ndiga foola, o yananaaka e goonga, si ko woni o sikkitii ɗum, hono konngol makko toowngol:

﴿وَدَخَلَ جَنَّتَهُۥ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ قَالَ مَآ أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَٰذِهِۦٓ أَبَدًا ۝٣٥ وَمَآ أَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً وَلَئِن رُّدِدتُّ إِلَىٰ رَبِّى لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنقَلَبًا ۝٣٦﴾

(O naati ka ngesa makko tawi ko o tooñɗo hoore-makko, o wi'i: "Mi sikkaani ɗum na reha abadah).

Mi sikkaani kadai Darngal daroto, mi hunike si mi artiraama ka Joomi am, naa mi taw sanne, waylitorde ɓurnde nde moyʼyʼude. [Simoore kahfi aayaaji: 35-36]

5- Keefeeru naafiqaagu:

Ɗuum woni feññinde iimaan e ɗemngal, de suuɗa fenannde e ɓernde. ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَبِٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَمَا هُم بِمُؤْمِنِينَ ۝٨﴾

Na woodi heen yimɓe wi'ooɓe min ngoongɗinii Alla e ñalaande wattan, tawa ɓe ngoongɗinaani. Al Baqara 8.

Ko ɗii woni nooneeji Keeferaaku Mawngu ngun yaltinoowu e diine.

Noone ɗimmo: Keeferaaku tokkosu:

Oo sifaa kadi wajinbintaa duumagol e Yiite, Ko ɗum woni ko ari e Deftere e Sunna, innde mum ko keefeeru, tawa anndinaaka e alif e laam, kono ari ko e mbaadi ndi anndaaka. Misalji kaalooji e ɗuum na keewi, ina heen: Yettaama e Abu Hurayrata yo weluya ALLA won e makko o wi'i: Nelaaɗo ALLA yo Allah juul e dow mum O hisna ɗum wi'i:

«اثْنَتَانِ فِي النَّاسِ هُمَا بِهِمْ كُفْرٌ: الطَّعْنُ فِي النَّسَبِ، وَالنِّيَاحَةُ عَلَى المَيِّتِ».

«Geɗe ɗiɗi e yimɓe he no mbaɗi ke'eferaagu ƴuwde e aaka/dambe e hiyaade maayɗo »[1].

2- Goonɗinde Malaykaaji:

E ɓe ngoni winndere wirniinde, Alla toowɗo O tagriiɓe e annoora, Hiɓe rewa Alla toowɗo O, E ɓe jogaaki hay huunde ko keertorii joomiraaɗaagu e allankaagu, Ɓe yeddataa Allah e ko O yamiri ɓe kon. hiɓe waɗa ko ɓe yamiraa, Kamɓe ɓe limoore heewnde, Allah tan anndi no ɓe foti.

Goonɗin'de maleykaaji ɗi ana mooɓi kulle nay:

1- Goonɗinde goodal maɓɓe.

2- Goonɗinde ɓe annduɗen inɗe mu'en e maɓɓe; yero: Jibriil, e Miikaa'iil, e Israafiil, e woɓɓe. E on mo en anndaa innde mum en ngoonɗinan mo e kuuɓal.

3- goonɗin'de sifaaji maɓɓe ɗi annduɗen, garɗe

[1] Ko Muslim yaltani mbo (121), e Ahmadu (10434).

e AlQuraana e sunna; Hono sifa Jibriil, Annabiijo hamrii wiide yi'ii o e dow sifa mo o tagaa dow mum oo, omo jogii biipoole teemeɗe jeegon, eɗe ommbi tatte.

4- Gooŋɗin'de ko o anndini'en e golleeji maɓɓe; hono seennude Alla toowɗo, e maccinkinanaade o jehmma e ñalawma nga feeti sawtere maa lohere.

Yeru: Jibriil: koolaaɗo e wahyu.

E israafiilu: kalfinaaɗo wuttude buututal.

E malaa'ika maayde: kalfinaaɗo tamude woŋkiiji nokku mayde.

E Maalik: hayboowo yiite. E Riɗwaanu: hayboowo Aljannaaji, e woɓɓe.

3) Goondinnde defte:

Ko muuyiraa e defte ɗe: Ko ɗeen ngoni defte kammuyankooje ɗe Alla toowɗo jippini e Nelaaɓe Makko, Ko nde peewal e yurmeende wonannde aadiiji ɗin, fii yo ɓe yottoo malal galleeji ɗiɗi ɗin.

goondinngol defte ana mooɓi kulle nay:

1- Goondinde wonde ɗe jippinaaɗe iwde to Allah yo goonga.

2- Goondinde ɗe annduɗen inɗe mun ley majje: hono kur'aana jippiiɗo dow Muhammad -juulde e kisndam won e mun-, E Tawreeta jippinaande e Muusa yo kisal won e makko, E injiila jippiiɗo dow Iisaa -yo o his-, E zabuur mo Daawuuda hokkaa yo o his.

Amaa ko en anndaa innde mum; en ngoondinandɗe e kuuɓal.

3- Goondinde kabaaruuji majje, hono kabaaruuji Qur'aana, e kabaaruuji ko waylataako e dewte ardiiɗe.

4- gollirde kiiteeji ɗi mooytaaka e majje, e yarraaɗe e jaɓudeɗe, fotu so en fahmi hikma majjum naa en faamay fof. kala deewte ɓettiiɗe yo mooytiraaɗe qur'aana tedduɗo o. Dagataako gollirde kiite fof e kiiteeji dewte ɓettiiɗe so wonaa ko selli e majje, so Qur'aana tabintini ɗum walla Sunna Nelaaɗo o.

4) Goondinde Nulaaɓe, yo kisal Alla won e maɓɓe:

Nulaaɓe: yo keewal nulaaɗo; ko mo e ɓanndinkeeɓe saria wahyinaa fa'ade e mum, de yamiraa yottina, Arano e maɓɓe ko nuuhu kisal won e mum, cakito e maɓɓe woni Muhammad juulde e kisal won e mum. Koɓe yimɓe tagaaɓe. Ɓe jogaaki hay hu'unde ko keertorii joomankaagu e allankaagu.

Goondinal nulaaɓe ana mooɓi:

1- Goondinde wi'ide nelal maɓɓe yo goonga iwde to Allah, kala yankirɗo nelal maɓɓe go'otal joomun yankirii ɗe fuf.

2- Goondin'de ɓe anndinaɗen inɗe mu'en e maɓɓe, yero: Muhammad, e Ibrahiima, e Muusaa, e

Iisaa, e Nuuh, - juulde e kisal e maɓɓe-. Kamɓe ngoni jeyɓe pellital e nder nelaaɓe ɓen.

On mo en anndaa innde mum; en ngoondiinande e ukkere, ALLA TOOWDO O wi'i:

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ مِنْهُم مَّن قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُم مَّن لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ...﴾

(Goondii Min imminii Nulaaɓe ado maa. Hino e maɓɓe, ɓe Min cifani maa fii mum; hino e maɓɓe, ɓe Min cifanaaki ma fii mum). (Gaafir 78.)

3 - goondin'de ko selli iwde e maɓɓe, yo kisal won e maɓɓe, e kabaaruuji maɓɓe.

4- gollirde sari'ya nelaaɗo e maɓɓe faade e men, kanko woni cakitto maɓɓe Muhammadu -juulde e kisal e mum-.

5) Goondinde ñalawma cakkatiiɗo:

Ɗum woni ñannde ndarngal, mo yimɓe immintee e mum ngam ñaawoore e mbarjaari, O inndiraama ɗum; sabi ñalooma walaa caggal mayre; nde wonnoo ndunkee'en alnjenna tabitan ley jipporɗe mu'en, ndunkee'en yiite ley yiite mu'en.

De goondin'de ñalooma cakito na mooɓi kuɗɗe tati:

A- goondinde immital:

Ko ɗum woni wurninngol maayɓe ɓen, saaga mo

buututal fuufetee, Yimɓe immoytoo fii Jeyɗo tageefo ngon, ɓe ngalaa paɗe, ɓe ngalaa koltal, ɓe ngoppinɓe. ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾﴾

Ko wano Min puɗɗori non ka arannde tagoore Min nduttirta nde, [ɗum] ko Fodoore e dow amen, pellet, Minen Min laatike gollooɓe. (Al Anbiyaa 104.)

Baawol goondin'de hayboore e mbarjaari:

To maccuɗo o hasbetee e golle makko, o yoɓee e majje, Alla towɗo o wi'i:

﴿إِنَّ إِلَيْنَآ إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُم ﴿٢٦﴾﴾

(Pellet ko to amen woni ruttorde maɓɓe).

(Refti ko e amen woni haasboore maɓɓe). Al Gaasiya (25-26)

j: goondinde aljenna e yiite:

E wonnde ko ɗin ɗiɗi ngoni ruttoode duumiinde tagooje ɗin. Al jenna yo suudu ne'ema ndu Allah toowɗo resani muumini en reentiiɓe, e ɓeen rewuɓe Allah e nulaaɗo makko mo jam e kisal ngoni e mum, Ino e mun ko gite yi'aali, nowru nanaali, wanaa sakko ɓernde neɗɗo miijoo fii mun.

Hiite kam; kam woni suudu jukkungo, Ndu Allah toowɗo rootanii he'eferɓe yedduɓe Alla e lutti nulaaɓe mum. Hino e majje nooneeji lepte e

jukkungo ko toŋŋataako e ɓernde.

6) Goondiinde hoddiro ko moyyi heen e ko boni heen:

Woni faandaare hoddiro: Koddirgol Allah toowɗo wonan'de ko wonata ko, hono no ganndal makko adori hen, so ñeeñal makko hiitii ɗum.

Goondin'de hoddiro na mooɓi kuɗɗe nay:

1- Ganndal: ngal woni goondiinde ganndal Allah toowɗo, e wonde O anndi ko wonnoo e ko wonata e no wonirta, ukkere e paccital, gila fuɗɗoode fa'a kattooɗe. Kanko Seniiɗo On, ko O annduɗo ko laataaki, si laatiino no laatortoo, Hono no mo seney woodani haaliri:

﴿وَلَوۡ رُدُّواْ لَعَادُواْ لِمَا نُهُواْ عَنۡهُ ...﴾

(Sinno ɓe nduttita [aduna], ɓe artay e kon ko ɓe kaɗanoo e mum ...) (Al An'aam 28).

2- Winndugol ngol: ko woni Alla toowɗo winndii hoddirooji kala huunde haa darngo, Hono no ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿أَلَمۡ تَعۡلَمۡ أَنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ مَا فِي ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِۗ إِنَّ ذَٰلِكَ فِي كِتَٰبٍۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٞ ٧٠﴾

(Enee, a anndaani won'dema Alla homo Anndi ko woni kon ka kammu e ka leydi, pellet, ɗuum no e ndery Deftere. Pellet, ɗum [ko jaŋtaa ɗoo] no newanii Alla). Al Hajj 70.

3- Haajaande: ɗum woni Goondiinde wonde Allah ko wonata e ndee winndere si wonah e haajaande Alla Toowɗo O. ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿وَرَبُّكَ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخۡتَارُ...﴾

(Joomi maa no taga ko o muuyi, O suɓoo...) [Al-Qasas:68]. Aade na jogii muuyɗe nde yaltataa e muuyɗe Allah, Alla daali:

﴿وَمَا تَشَآءُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٢٩﴾

(On paaletaake fooccaade si wona Alla haaje ɗuum jom binnde oon). Attakwiir (29) .

4- Tagu: Ko goondiinde wonde Alla toowɗo oo tagii goodaaɗi e golle majji e fiiji majji, e moyƴere e bone, ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٖۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٞ ٦٢﴾

Ko Allah woni Takɗo kala hu'unde, ko Kanko kadi woni pawtiiɗo kala hu'unde. (Azzumar 62.)

Ɗee martabaaji renndinaama e nder ndee bayti:

Ganndal, binndol Joomi men, muuyɗe Makko, e tagu Makko, ko ɗum woni woodin'gol e laatin'gol.

Jangirde tataɓere: Moyƴinde:

Moyƴinde: ko doosgal gootal; ɗuum woni nde ndewata Alla ellee haɗa yi'a mo, si a yi'aani mo, pellet homo yii ma.

Ɗum firti ko: aade waɗa ko Alla rewni mo ko,

hono no o darii yeeso Alla toowɗo O, Ɗum non no waɗɗini timmingol kulol e ruttaade e Makko. Ina tilsini arde e dewal e dow laawol sunna Nelaaɗo yo jam e kisal ngon e mum.

Moƴƴinnde ndee ko darajaaji ɗiɗi, moƴƴinooɓe ɓee kadi e nder mum ko e maqaamaaji ɗiɗi ceertuɗi ngoni:

Darnde aranere nden: ko kañum woni toowuɗo oo, darnde seedaade; Woni de maccuɗo o golla ellee homo seedoo Alla e ɓernde makko, ɓernde ndee nurɗira e iimaan, haa suuɗiiɗum wonta hono ko yi'etee.

Makaama ɗiɗaɓo: makaama ik[1]laas e aynugol, Ko yo jeyaaɗo on gollor e siftoragol yi'ugol Alla mo e anndugol mo, so o siftorake ɗum o laɓɓinanii Alla.

Wiɗorde nayaɓere: Tawaangol seeɗungal/daɓɓol e asliiji dunkee'en Sunna e Jamaa'a:

1- Ko rewde ko ari e deftere nden e sunna on, e nder e boowal, E waasde ɓurntinde konngol gooto e yimɓe e dow konngol Alla e konngol nelaaɗo makko Allah juul e mum hisna ɗum.

Ɗiɗaɓel ngel woni: laaɓal ɓerɗe maɓɓe e ɗemɗe maɓɓe e Sahabaaɓe Nelaaɗo Alla juul e mum hisna mo, Ɓe nji'i wonde kalifaajo caggal Nulaaɗo Allah ko Abuu Bakri, refti Umar, refti Usmaan, refti

Aliyyu, yo Alla wele ɓe fof.

Tatoɓal: yidde yimɓe suudu Nelaaɗo Alla - Alla juul e makko hisna mo - e wallidde ɓe. Yimɓe suudu makko ɓen - Alla juul e makko hisna mo - : ko moyʼyʼuɓe e maɓɓe ɓen haa teeŋti.

Nayaɓel: waasde yaltude e almaameeɓe e ardiiɓe hay siɓe tooñi. E ɓe nduwanee peewal e kisal, Ɓe huɗataake. Ɗowitaare maɓɓe ko farilla jeyaaɗo e ɗowitaare Alla Teddudo O, ko aldaa e yamirde boopol. Si ɓe yamirii boopol, ɗowitaade ɓe e mum dagaaki, Ɗoftagol maɓɓe ngol na lutta e ko dagii ko aldaah e majjum.

Joyaɓun ɗum: Ko goongɗingol Teddule Waliyaaɓe; Ɗuum woni ko Alla yahrinta e juuɗe maɓɓe tawa ina seeki aada.

Jeegoɓel: ɓe heefordirtaa yimɓe qibla sabu luuttal e bakkatuuji mawɗi. Hono no Kawaarija en waɗatanii, E piide musidaagal imaaniyankaagal ngal na tabiti wonndude e boppi, Eɓe mbi'a e fii goopoowo on: ko juulɗo e iimaan mum, faasik e bakkatu mum mawndu.

Damal ɗimmal: ko jowitii e dewe Alla

wiɗorde go'oɓerde: Laaɓal:

Laaɓal e ɗemngal: ko laaɓal e senngo e coɓeeji ɗi yiyotoo e ɗi yiyotaako.

To bannge sariya: ko ɓamtude tayʼre e iwde soɓe.

Ko laaɓal woni coktirgal juulde, Ko ɗum wadi janngude ɗum ko e mawɗi fiyakuuji diine ɗi juulɗo fof foti janngude e reerɗude e mum.

Aranel: pecce ndiyam:

1- Laaɓuɗam; na sella laɓinoreede e mum, Fotu so laatii e ɗam heddii e mbaadi majjam; hono ndiyam toɓo wolla caatngol maa maayo, Maa si geɗal laaɓngal jillondiri e mum tawi ngal foolaani ɗam, ngal waylaani innde majjam.

2- Coɓɗam, dagaaki huutoraade ɗum. Ɓamtataa tayʼre/ coɓe, Ɓam ittataa soɓeere, Ɓam woni ɗam noone mum maa henndu mum maa ndakam mum waylitorii soɓe.

Ɓimmel:Soɓeere:

Soɓeere: ko ɗuum woni tunwinaande keeriinde, Jinsi/yeru mum na haɗa juulde; Hono coofe e cuɗi e ƴiiƴam e goɗɗum/ ko wanaa ɗum, ɗe wona e ɓanndu e nokku e comcol.

Ñaawoore asli geɗe fof: ko dagagol e laaɓal, Kala noddiɗiiɗo coɓgol huunde heertiinde, yo waddu Daliili. Wonaa e soɓde: ŋoŋle, e wulweere neɗɗo, e wulweere mbabba, kono ɗe laaɓɗe hay so tawii eɗe ñiddnii . Kala soɓe ko tuundi, nga feeti ko lutti ɗum.

Soɓeere ndee ina jogii toɓɓe tati:

Aranel: Soɓeere teddunde;

Yeru: soɓe ko rawaandu dekki heen, Laawol laɓɓinirde ɗum: ko yo ɗum lootete laabi jeeɗiɗi,

aranel ngel ko leydi laɓɓanirte.

Ɗiɗaɓal ngel: Soɓe huyfuɗe:

Hono coofe cuklel muynoowel so memii comcol e bana majjum. Laawol laɓɓinirgol : yo mo wicciree ndiyam haa huuɓtudina, mbo haajataake soccude wolla ɓirudee.

Tatɓere: Soɓe hakkundeere:

Hono coofe neɗɗo e doodi mum, e ko ɓuri heewde e soɓeeeji, so ɗi keɓii leydi wolla comcol e ko nanndi e majjum. Laawol laɓɓinirgol ɗum woni: ko ittude jirmi soɓe ɗen so tawi ina jogii jirmi, e laɓɓinde nokkuuji majje e ndiyam wolla kala ko laɓɓinta.

Ino jeyaa e ko soɓgol mum tabiti e daliil:

1- Coofe ɓii-Aadama e yaade mum dow wuro.

2- Maziyyu e wadiyyu[1].

3- Cuɗi ko teewu mum ñamataake.

4- Yiiƴam fiilayru e ɓesngu.

5- Tuute rawaandu.

6- Gaawo/ jiibe, ina heɓtinee/ ittintinee e majjum:

A- Neɗɗo si o maayii.

b- Jiibe liingu e mbuureetu/ mbaɓattu.

---

[1] (Mazyu): ndiyam cewɗam ɗan alaa noone yaltata saanga fijo walla miijo renteede walla faaleede ɗum walla ndaaroo maa ko woɗɗi ɗuum, ɗam yaltira toɓɓe toɓɓe, omo waasa maatude yaltude majjam. (Wadyu): ko ndiyam saɗɗam/tekkuɗam daneejam yalta caggal e coofe, walla saanga nde o roondi huunde teddunde.

J- Jiibe ko walaa ƴiiƴam iloojam; hono buubi e ńuuyƴi e ñaaki e ko nanndi heen.

d- Yi'al jiibe e luwal mun e peɗeeli mun e gaasa mun e leeɓi mun.

No coɓe laɓɓinirtee woni:

1- E diyam, kañum woni asli ley laɓɓinagol e coɓe, tanaa majjam ɗaɓɓataake so ɗam ronkaaka.

2- ko saria waddi ley sifa kulle ayyiniiɗe coɓuɗe maa coɓooji:

a- Nguru jiibe na laaɓi so niobbaama.

b- Laɓɓingol genndugel/ ginewol si rawaandu dekki heen; ɗum lootete laabi jeeɗiɗi, gadanel ngel ko leydi laɓɓanirte.

J: Laɓɓinde comcol so ƴiiƴam piili heɓii mo; e woɗde mo, refti e ɓisde mo ndiyam, refti e wiccidde mo. So tawii batte heddii e mum caggal ɗuum, ɗuum lorratta.

D- Laɓɓinde joŋto/ sera comci debbo e ko rewi heen e leydi laaɓndi.

H- Laɓɓinde comcol e cufam suka gorko baddo/ muynoowo; e wiccude, e lootude cufam suka debbo.

w- laɓɓinde comcol e mazi e wiccude ndiyam e nokkuure heen.

z- Laɓɓinde les paɗal; e foorde / soccude ngal e leydi laaɓndi.

H- Laɓɓinde leydi e soɓe; wanjude jolle ndiyam e nokku hen, walla accude nde haa nde yoora e

naange walla henndu. Si maande soɓe ɗen yehii, tan laaɓii.

Geɗel tataɓel ngel: ko harmani e hadinsinɗo golludeɗum.

Geɗe kaɗaaɗe e tayˈraaɗa/ hadinsinɗo tayˈre/ hadas tokoso maa mawnɗo:

1- Juulde ko farilla wolla naafila. No waridi yˈuwdee Ɓiy Umar yo Alla weleɓe won de nelaaɗo yo jam e kisal ngon e mum wii:

«لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةً بِغَيْرِ طُهُورٍ».

«Alla jaɓataa juulde ko aldaa e laaɓal»[1].

2- Memde kaamili; Hono no ari e deftere nde Nelaaɗo yo jam e kisal won e makko winndani Amru ɓiy Hazm, heen woni konngol makko:

«لَا يَمَسُّ الْقُرْآنَ إِلَّا طَاهِرٌ».

«meemataa Quraana si wanaa laaɓɗo»[2].

3- Wanngaade suudu kiɗndu. Sabou konngol Nelaaɗo -yo o his-:

«الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ، إِلَّا أَنَّ اللَّهَ أَبَاحَ فِيهِ الْكَلَامَ».

«Wanngaade suudu ko juulde, amaa Alla daginii

[1] 6- Ko Muslim yaltani mo (224).

[2] Ko Maalik yaltani e nder Muwatta (680 e 219), e Daarmi (312) e Abdurrazzaaq e nder musannaf makko (1328), Albaani sellani mbo e Irwaa'ul Galiil (122).

heen haala»[1]. Nelaaɗo sallagiima fii tawaaf, Tabitii e makko yo jam e kisal won e mum, o haɗi debbo piiliiɗo/ yiiɗo al aada mum taarogol kaaba ha o laaɓa.

Woni noon geɗe kaɗaaɗe e hadinsiɗo hadas mawɗo no heertori:

1- Janngude Quraana. ƴettaama e hadiis Aliyyi Allah weleeɗum: Alaa ko siiwatnoo mo (Annabi on yo o his) e Alqur'aana, fay/ko wanaa janaaba[2].

2- Jooɗaade ley misiide tanaa salligi; Sabu konngol Alla toowɗo O:

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعۡلَمُواْ مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغۡتَسِلُواْ...﴾

Ee hey mon goondiŋɓe, wata on ɓaɗto juulde den hara ko on siwruɓe/siŋruɓe haa ganndon ko wowloton ; wanaa de ngonduɗon e janaaba, ha lootoɗon maa ko on taƴitooɓe laawol haa laɓɓinoɗon... Annisa 43.

Si taƴraaɗo taƴre mawnde salligiima, alaa e makko heddaade ka juulirde, kadi alaa e makko taƴitaade ka juulirde tawa o jooɗaaki e mayre.

[1] 8- Nisaa'i yaltini mo (12808) e Ahmad (15423), Albaani sellini mo e Irwaa'u al Galiil (121).

[2] Ibnu Maaja yaltani mo (594), e Ibnu Hibbaan (799), Albaani lo'ini mo e nder da'iif sunan Tirmizi (146).

Nayaɓun ɗum: Neediiji humtude haaju:

Ana yiɗaa saanga humtude haaju:

1- Woɗɗitaade e suuɗaade yimɓe e nokku ley feeyo.

2- Wowlude du'aawu warɗo nokku naade filorde, on woni:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ».

Aan Alla miɗo moolo e ma bone seyteneeji dewi e gori"[1].

Ina waɗɗii saanga humtude haaju:

1- Laɓɓinaade e coofe.

2- Suurude awra.

Ana harma nokku kumtal haaje:

1- huccitde qibbla walla ɓaawnaade o.

2- Humtude haaju e laabi yimɓe e nokkuuji maɓɓe renndo.

3- Soofde e ndiyam dariiɗam.

Ina añaa nde humtude haaju:

1- Meemde sakkorde/ ngoraaku e ñaamo saanga humtude haaju.

2- Laaɓnagol (tannjagol) e momtaragol kaayʼe e junngo ñaamo.

3- No añaa haalde, teeŋti noon e haalde innde Alla, so neɗɗo na saatoo/ humta haaje.

[1] Ko Bukhari fillii mo, limoore (142), e Muslim, limoore (122).

Joyoɓel: Sariyaaji laaɓnagol (tannjagol) e momtaragol kaayʗe:

Istinjaa: ko ittude batte soɓe yaltooje e laabi ɗiɗi ɗin e ndiyam.

Sukkoraade/ moomtoraade: ko ittirde batte soɓe tawa wanaa e ndiyam; hono kaayʗe e leppi.

Sarɗiiji ko moomtirtee:

1- Ɗum laatoo dagiiɗum.

2- Ɗum laatoo laaɓɗum.

3- Ɗum laatoo laɓɓinoojum.

4- Pati ɗum laatoo ɣi'al walla boppe.

5- No pati ɗum wona huunde hormaande; hono kaayitaaji ɗi innde Alla woni heen.

Ina daganii heɓtoraade momtaragol kaayʗe e sarɗeeji ɗiɗi:

1- Pati ko yalti koo lutta yaltirde mun woowaande.

2- Laɓɓiniraade kaayʗe tati laɓɓinooje e ko ɓuri ɗum.

Jeegoɓal: Ñaawooje salligi:

Salligi ina waɗɗo ngam dewe Alla tati:

1- Juulde; ko farilla wolla naafilla.

2- Memde kaamiil.

3- Wanngaade.

Sarɗiiji sallige:

1- Islaam.

2- Hakkille.

3- Heɓtinde/ seendude.

4- Anniyaade: nokku mun yo ɓernde, kono wowlugol ɗum ko bid'a, Kala faandiiɗo salligaade, anniyoke. Amaa lootde terɗe sallige e anniya peewnitaade walla laɓɓinaade, joomum salligaaki.

5- Jokkude laaɓal ngal: nde o waasata anniyyaade tayʃude ngal haa laaɓal makko timma.

6- Tayʃre baɗɗinoore sallige, Ina ittina e ɗuum: oon gonduɗo e seles duumiingel, e debbo joom ñiaw yʃ.

7- Tannjagol walla momtaragol kaayʃe hade mum, wonande on mo yalti e mum doodi walla coofe.

8- Laaɓde ndiyam, e dagagol majjam.

9- Ittude ko haɗata ndiyam yottaade e laral.

10- Naatde waktu juulde e geɗal on mo hadasi mum duumii.

Farillaaji salligi:

1- Lootde yeeso ina e ɗuum noon wuyʃyʃaade e surɓinaade.

2- Lootde juuɗe haa mirfeqeeje.

3- Moomde/ moytude kala hoore, wonndude e noppi.

4- Lootde koyɗe wondude e kaabeeje/ gite koyɗe.

5- Rewondirde terɗe salligi.

6- Jokkondirde: wota juutine seerndude

hakkunde terɗe ɗen.

Sifa sallige:

1- Bismillaade.

2- Lootde newe juuɗe laabi tati.

3- Lootde yeeso laabi tati, ina e ɗuum noon wufyʼaade e surɓinaade.

4- Lootde juuɗe haa mirfeqeeje (coɓɓuli) laabi tati, o fuɗɗora junngo ñaamo, rewa heen nano.

5- Moomde hoore wondude e noppi.

6- Lootde koyɗe haa kaabeeje laabi tati, e fuɗɗoraade koyngal ñaamal ndeen nanal ngal.

Pirtooji salligi:

1- Ko yaltiri e jaltirɗe ɗiɗi, hono: coofe e henndu e doodi.

2- Ko soɓi yaltuɗum e tergal faa heewi .

3- Iwde hakkille sabu ɗoyngol wolla goɗɗum.

4- Memtaade awra mun walla caggal mun, e junngo nga feeti heedoode.

5- Ñaamde teew ngelooba.

6- Yartude e diina islaam, Alla reen en e juulɓe enen e kala al silaami'en.

Jeɗɗaɓel: Ñaawooje moomde/ moytude e kurfaanuuje e kawaseeje:

1- Kuffeeje ngoni: Ko ɓoornate e koyɗe tawa ko nguru maa ko yeru mum.

2- Kawaseeje woni ko ɓoornete e koyɗe foti ko suuf maa hotollo e ko wayi noon.

Sarɗeeji moomgol e majje:

1- O ɓoornooɗe caggal laaɓal timmungal.

2- Suurude koyɗe wondude e kaabeeje.

3- Tawa eɗe laaɓi.

4- Moomgol/ muytugol ngol tawa e ley wakkati heertiiɗo.

5- No moytugol ngol laatoo ley salligi gaawe lootogal.

6- No kuffeeje ɗe e ko nanndi e majje ngonata dagiiɗe, si tawii ko ko fiyanaa walla ko hariir to gorko; dagotaako meskude e dow majje, sababu ko harmi koo dagnaaki newaare ndee e mum.

Mudda moomgol.

Ñiiɓɗo ko ñalawma e jemma, ɗanniiɗo/jahaŋanke ko balɗe tati e jemmaaji majje.

Mbaadi moomgol:

Junngo leppintee ndiyam, o mooma dow jawrabeeje maa kuffuuje, gila e peɗeeli faade korlal, kilol.

Bonnooji moomgol:

1- Gasde yonto moomgol.

2- Ɓoortude kawaseeje ɗe walla gootal e majje.

3- Heɓde tayre mawnde.

Sariya moomde e kuffuuje:

Ko ruhsaa/hoynude, waɗude ɗum ɓuri moyyu gilla e ɓoortude botooje e lootude kosɗe; ngam jogoraade ruhsa/New Alla, e rewrude e Nelaaɗo, e

luutndaade bid'ankooɓe.

3- Moytude e kelɓol e kaɓɓe barme e kool/ ko takketee e baramere:

Jabiiraaji/keɓɓe: ngoni ko haɓɓete e dow ɓillanɗe, hono jibsi walla leɗɗe e ko wayi noon.

Asaa'iibu ngoni/piile: ko haɓɓetee e dow ngaagnere/ɓuuye, maa muusol maa culol' gila e wudere/limse e ko nanndi e mum.

Takkoode woni: ko takketee e dow gaaŋe wolla ɓuute ngam safraade.

Kiite moomgol e majje:

Dagaade: so haajoraama yo heddo, e sarti waasde yawtude nokku haaju.

Sellataa: so haajju mum timmi, maa so ittaagol maggal heɓɓintaa sattere maa lori/ torra.

Laawol moomde heen:

O loota ko woni hedde majjum, o meska ɗum e denndaangal banngeeji. Moometaake ko ɓuri nokku sallige.

jeettoɓel: ñaawooje taamaamuya:

Taamaamuya: woni moomde yeeso e newe e leydi, ngam anniyaade laaɓal, e sifa keeriiɗo.

Ñaawoore mum:

Hino waajibii taamaade lonnta salligaade e lootaade so ndiyam waasii, walla so o ronkiima huutoraade ɗam.

Ko woni hikkma/ñeeñal e sariyeede mum:

Taamaamuya hino jeyaa e ko tomottaare Annabiijo Muhammadu ɗen heerori, Ɗum anndaakano e mofte adiiɗe ɗen, ko yaannugol ummoraade e Alla e ngol leñol, e moƴƴere Makko e magol.

Nokkuuji ɗi taamaade dagii e mum:

1- Si neɗɗo waasii ndiyam, e jaaliral maa e dawol, o ɗaɓɓi ɗam o heɓay.

2- Si omo jogii ndiyam ɗam o haajorii ngam yarde walla defde, tawi si o laɓɓanoriima ɗam ɗum lorrat haaju makko, haa o hula ɗomka e hoore makko, wolla ɗomka goɗɗo e neɗɗo teddinaaɗo wolla kullel teddinaangel.

3- Si o huli lorraade e huutoraade ndiyam sabu ñaw makko wolla neɓtude cellal.

4- Si o ronkii huutoraade ndiyam sabu ñaw mo o waawaa dillinaade wonndude e makko, o alaa mo salliginta mo, o huli fati wakkati yawtude.

5- Si o huli ɓuuɓol ngam huutoraade ndiyam, o dañaani ko o wulnirtaɗam, o taamoto o juula.

Sifa Taamaamuya:

O fiya leydi ndi juuɗe makko tawi peɗeeli makko na ceerti, refti o moomo yeeso makko e nder peɗeeli/kolli makko, o mooma kaffeeje makko e newe makko, o huɓɓa yeeso ngo e kaffeeje ɗe e moomugol.

Bonnooji Taamaamuya:

1- Dañeede ndiyam si taamamuya kaa wadɗiraama ngam waaseede ɗam. Walla si o waawii huutoraade ɗam, si tawii taamamuya on ko sabu o ronkii huutoraade ɗam.

2- Na bonira ko bonnata salligi, walla ko wadɗinta lootngal, hono janaaba, e fiilayru/ yiide al aadam e ƴiiƴam ɓesngu.

Sariya mo ronkii huutoraade ndiyam e taamaamuya:

Oon baasɗo ndiyam e leydi, walla o hewtii e ngonka ka o waawataa meeminde ɓanndu makko ndiyam walla leydi; o juula no ngonka makko woniri, tanaa salligaade walla taamaade; sabu Alla fawaani fittaandu ko o walaa baawɗe mum. Hattaa si tawii o dañii ndiyam e leydi caggal ɗuum, walla o waawi huutoraade ɗi; o ruttataako e ko o juuli kon; tawde o wadii ko o yamiraa kon. Sabu konngol Alla toowɗo O:

﴿...فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ مَا ٱسۡتَطَعۡتُمۡ...﴾

(Kulee Alla kaddi bawɗemon) At Taghabun: 16

E konngol Annabi yo jam e kisal won e mum:

«إِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ».

«So Mi Yamirii on e yamiroore, mbaɗee heen ko waawuɗon».[1]

[1] fillii mo bukhari, limoore (7288), e muslim, limoore (6066).

Fayda: Si o taamiima ngam janaaba, refti o dañi ndiyam, yo o looto.

Jeenaɓel: Ñaawooje fiilayru/ hayda e ɓesngu/ ɣiiɣam ɓeygu:

Gadanel : Fiilayru/ ɣiiɣam al aada:

Ko ɗum ɣiiɣam al aadiijam e tanndi, e ɗam yalta, to ɓuri woɗɗaade e rennga ley wakkatiiji anndaaɗi. Ko jaali, e ko yaltata e kala lewru balɗe jeegom wolla jeeɗiɗi, ɗam waawaa ɓeydaade wolla ustaade. Lewru Debbo on na juuta, na raɓɓiɗa; fawaade e no Alla moftiri mo e taddi.

Ñaawooje piiliiɗo:

1- Piiliiɗo juulataa, hoorataa saanga fiilayru makko, ɗum sellatah e makko.

2- Debbo fiilayɗo yoɓa koorka, kono wonaa juulde, so o laaɓi e ella makko.

3- Woodanaani mo wanngaade e suudu ka'aba, O janngataa Quraana, O jooɗotaako ley Misiide. 4- Ina harmani gorko makko coccondirde e makko haande fiilayru ndu tayi o lootoo.

5- Ana dagani gorii debbo hayliiɗo dammitoraade o nga feeti reentude e makko e farju, hono saɓɓilaade e memde e ko nanndi e mun.

6- Daganaaki gorko makko seerde e makko si o wonii piiliiɗo.

Laaɓal ko tayde ɣiiɣam, si ɣiiɣam ɗam tayii o laaɓi, fiilayru makko huuɓi, ina waɗɗii mo lootaade.

Rewtii kaɗaaɗi kammari hayla ɗin fuh huncitee.

Si o yi'i caggal laaɓal, iirɗi walla ko sooyɗi, o hiisotaako ɗum.

Ɗiɗoɓel: Ƴiiyƴam ɓesngu:

Ko ɗam ɗiiyƴam ɗam reŋŋa wirnata sabu jibinde e caggal mum, ko ɗam woni kedde ƴiiyƴam ɗam haɗanooɗam/ faddaaɗam e nder reedu.

Ƴiiyƴam ɓesngu hono fiilayru ka ñaawoore dagorde; hono dakmitorde debbo e ko wona farji.

E nder ko harmi heen; hono jokkondiral e farji, e kaɗugol koorka e juulde e ceergal e tawaaf e janngugol Alqur'aana, e jooɗagol ka juulirde, E waɗɗaade lootngal si ƴiiyƴam mum tayƴii hono piiliiɗo.

Ina waɗɗi e makko yoɓde koorka, o yoɓataa juulde hono debbo jiiɗo ngantuuji rewɓe.

Taw ko ɓuri heewde e wakkati mum ko capanɗe nay ñalawma. So tawi ƴiiyƴam ɓesgu ɗam tayƴi ko adi balɗe cappanɗe nayi, ɓesngu makko gasii, o looto o juula, o artira waɗde ko o haɗanoo sabu ɓesngu.

Wiɗorde ɗiɗoɓere: juulde:

Aranel: ñaawooje Noddinaandu e wuurnude/ darnude:

Noddinaandu sariyaama e hittande arande fer'gu Nelaaɗo, Sabu shari'aagal mum: nde anndude Miiqaatuuji ɗin satti e maɓɓe, ɓe cewtodii

fii darnude maande fii majji. Abdillahi ɓii zeydi yo Allah wele ɗum holliraama nduu noddinaandu nder koyɗol, Wahyu tabitini ɗum.

Noddinaandu ko tin'tinde won'de waktu juulde naati. Wuurnude: woni tintinde darnude juulde.

Noddinaandu e wuurnude ko farilla hejjeteeɗo e dow dental worɓe fii juulde farilla, E ɗe jeyaa e maale Lislaamu feeñuɗe,ɗe dagaaki accitineede.

Sarɗeeji noodaango:

1 - Laataade noddinoowo yo gorko.

2- Rewtinnde noddaango.

3- Jokkindirde noddaango.

4- Yo laatoo noddaango ngo caggal naatde waktu juulde, Hino heɓtanaa e ɗum: noddaango adanngo ka fajiri e juma.

Sunnaaji noddinaandu:

1- O naatna peɗeeli/kolli makko e noppi makko.

2- Noddinde e fuɗɗoode saanga/ waqtu.

3- Yeccitaade ñaamo e nano saaga hayyalateeje ɗiɗi.

4- Yo o laato jom sawtu moƴƴo.

5- Sesaare e konnguɗi noddaango tawa alaa teeytugol walla pooɗal ɓurtungal.

6- Daraade e kala jumla.

7- Huccitidde qibbla e wakkati azaan.

Noddinaandu ndu ko konnguɗi sappo e jowi, hono no Bilal Alla wele mo noddinirnoo yeeso

Nelaaɗo juulde e kisdam won e mun kala saanga.

Konnguɗi noddinaandu:

(Allahu akbar) Allah woni mawɗo: laabi nayi.

(Ashadu an laailaaha illaa allahu): laabi ɗiɗi.

(Ashadu anna Muhammadan rasuulul laahi): laabi ɗiɗi.

(hayya ala alsalaat) keñee faade e julde: laabi ɗiɗi,

Hayya ala alfalaah (Ngare e malu/kisal): laabi ɗiɗi.

Refti o wiya: (Allaahu akbar) laabi ɗiɗi.

Refti o joofnira/ timminira (Laa'ilaaha illallaahu): laawol gootol.

O ɓesda e fajiri caggal Hayya alal falāh; assalat kharun min a nawmi (Juulde ɓuri moʏʏude e ɗaanaade) laabi ɗiɗi; Sabi ko ɗum waktu mo ɓurɓe heewde e yimɓe ɓen ɗaanii.

Darnugol ngol ko konngi sappo e go'o, o yaawnoto e majji; sabu ko fii tintinde tawtaraaɓe, juunnude e toownude daande hasidinaaka heen.

Mbaadi mum ko hono ko arata ko:

Allaahu akbar": laabi ɗiɗi.

(Ashadu an laailaaha illaa allahu): laawol gootol.

(Ashadu anna Muhammadan rasuulul laahi): laawol gootol.

Hayya ala salah(Ngare e juulde): laawol gootol.

Haya alal falaah(Ngare e malu/ kisal): laawol

gootol.

Qad qamat assolaat(Juulde darike): laabi ɗiɗi.

(Allaahu akbar) laabi ɗiɗi.

(Laa'ilaaha illallaahu): laawol gootol.

Ana yiɗaa nanɗo noddaango yo wi'u ko wayi no ko noddinoowo o wi'ata, si wonaa e (hayya ala assalaati), e (hayya ala al falaahi) o wi'a: (laa hawla wolaa quwwata illaa billaahi), Rewtii o juula e Nelaaɗo juulde e kisdam won e mun. Refti o wi'a:

«اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ، وَالصَّلَاةِ القَائِمَةِ، آتِ مُحَمَّدًا الوَسِيلَةَ وَالفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ، إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ».

«Alla joom ndu noddaandu timmundu, e juulde darnaande, okku Muhamadu jokkorgal e ɓural, ummin mo e daraja jettaaɗo mo podaniɗaa mo o, tigi a lutintaa fodoore.»[1]

O wi'a:

«رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ نَبِيًّا».

«Mi welaama Alla joomiraawo, e Lislaama diine, e Muhammadu nelaaɗo (juulde e kisdam won e m)»[2].

Ana harmi yaltude e misiide caggal noddinaango

[1] Samaaha Sheek Abdul Aziiz bin Baaz, yo Alla yurmo mo, wi'i nder deftere makko Majmu'u Fataawiihi (29/141): (Al-Bayhaqii ɓeydi e sanad moy'y'o immorɗo e Jaabir, caggal konngol makko «on mo a fodan'noo mi», o ɓeydi heen: «An on, a lutotaako fodoore»).

[2] 13- Tirmiji yaltani mbo (2635).

nga feeti geldol maa annay wartude .

So a rendinii juuldeele ɗiɗi, ina heyʼi naddinaango gooto e wuurnaago wonande kala juulde.

Ɗimmel: Daraja juulde e ɓural mayre:

Juulde woni jookdu ɓurdu teŋtude e jookli islaam caggal ceedanfaaji ɗiɗi. Ina woodani mo darja heriiɗo, Ɗo Alla farlini ɗum e dow Nelaaɗo Makko -yo juulde e kisdam won e makko- jemma Miiraaju to kammu, Ɗum non holli mawngu mayre e tabitingol waajibaare mayre e darnde mayre to Alla Jom teddungal e mangu.

De ɓural mum e farillaare mum e dow kala neɗɗo hadisaaji keewɗi ngarii heen, Anndaama no laaɓiri e diina Islaam wonnde ɗum ko farilla.

Ina jeyaa e ko hollata waajibaare mum e tiiɗnaare mum: nassuuji keewɗi iwɗi e Deftere nden e Sunna on, ana jeyaa hen:

1- Daalol Alla Toowɗo O:

﴿...إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبٗا مَّوۡقُوتٗا﴾

(juulde nde wonii e dow goodinɓe farilla mbo waktu heeyʼaaɗo) Annisaa 103. Ɗum woni ko farlaa e nder waktuuji ɗi Nelaaɗo Allah -yo o his-ɓanngini.

2- E konngol Alla toowdo O:

﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ...﴾

(ɓe njamiraaka si wona yo ɓe ndew Alla tawa heɓe laɓɓinanimo diine poocciiɗo ɓe ndarana juulde...) [simoore bayyina: aaya 5].

3- E konngol Alla toowdo O:

﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ...﴾

Si ɓe tuubii, ɓe ñiɓnnii juulde ɓe tottii zakka, haray ko ɓe siɗɓe mo'on ka diina... Attawba 11.

fillaama e Jaabir Ɓiy Abdullaahi yo Alla weleɓe wonde Nelaaɗo yo jam e kisal ngon e makko maaki(owii):

«إِنَّ بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكُ الصَّلَاةِ».

Hakkunde neɗɗo e sirku e keefeeru ko accude juulde"[1].

5- Yettaama e Buraydata Allah wele ɗum won'de nelaaɗo Alla juul e mum hisna ɗum wi:

«العَهْدُ الَّذِي بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمُ الصَّلَاةُ، فَمَن تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ».

Aadi gonɗo hakkunde men e maɓɓe ko juulde, kala gaccuɗo nde o wonii keefeero.[2]

Joom en ganndal kawri e dow kefrugol on yedduɗo waajibaare mum, Si ko gaccuɗo nde ngam waamre e yeebaare, ko ɓuri laaɓde ko o yeddii kadi, sabu Hadiis laaɓɗo adiiɗo oo, e hawrondiral

[1] 14- Ko Muslim yaltani mbo (82).

[2] 15- Tirmiji yaltani mbo (265), o wiyi: komo labaado celludo kewniido, Albaani sellani mo e sahiih targiib wa tarhiib.

Sahabaaɓe e dow ɗum.

Tatoɓel: Sardiiji juulde:

1- Naatde waktu mum:

Ngam konngol Alla toowdo O:

﴿...إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبٗا مَّوۡقُوتٗا﴾

(juulde nde woni e dow goodinɓe ɓe farilla nde waktu dootaaɗo) Annisaa. Ɗum woni farilla e waktuuji dootaaɗi.

Tumaaji (waktuuji) Juuldeeji Farraaɗi no wardata nii:

A- Fajiri: gila e peeral fajiri haa e puɗal na'ange.

b- Tisbaar/ sallifanaa: fuɗɗi ko e Wuuraade naange haa yo ɗowdi kala huunde wonta batu maggal/ hono mun e njuuteendi.

J- Takkusan (lasara): fuɗɗi ko e gasgol tisbaar (juura) ha cooyɗugol naage, tawi ko waktu mo suɓaaka o (daruura) mo gasi ko e mutal naage.

d- Futuro: fuɗɗi ko e mutal naage haa birnogol Mboɗeeri ndi.

H- Geeyʼe (safuko): fuɗɗi ko nde waktu futuro yalti ha hakkunde jamma.

2- Suhrude awra:

Ɗum woni ko wajibii uddeede de ɓanngugol mun ana fankiɗiri ana yaanni, Awra gorko ko tuggude e wuddu haa e koppi, Debbo fof ko awra saanga juulde si wonah yeeso makko. O muura/

sudda yeeso makko so o wonii hedde worɓe jananooɓe e makko, ɗum firti: ɓe ngonaa harmuɓe e makko.

3- Reentaade coɓe:

Coɓe woni tunwinaaɗi keeriiɗi, ɗi haɗataa juulde; hono coofe e doodi e ƴiiƴam e ko nanndi e ɗuum, ɗi na tawee e ɓanndu e nokku e comcol.

4- huccitinde qibla:

Kibla ko Kaaba teddudo o, nde inniraa Kibla ko sabu yimɓe ina kuccita e mayru.

Juulde sellataa nga feeti huccitinde qibla, Ngam konngol Alla toowdo O:

﴿...وَحَيۡثُ مَا كُنتُمۡ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمۡ شَطۡرَهُۥ...﴾

(Nokku kala ka ngonɗon, fewtiniree geece (jeece) mon ɗen bannge mayru) (Al Baqara 144.)

5- Anniyaade:

Ɗum woni e ɗemngal: ko faandaade, e sariya: ko fellitde gollude dewal ngam ɓadaade Alla Toowɗo O. Nokku mun yo ɓernde, a haajortaake wowlugol ɗum, si wanaa ɗum yo bid'a.

Nayoɓel - Doosɗe/darŋale juulde:

Ɗum nuyle sappo e nayi:

Nuygal aranal: Daraade wonndude e baawɗe:

Ngam konngol Alla toowdo O:

﴿...وَقُومُواْ لِلَّهِ قَٰنِتِينَ﴾

(Daranoɗon Alla on toyƴiniiɓe) (Al Baqarah:

238). Hadiisu imraan yo Alla wele mo ɓantaaɗo:

«صَلِّ قَائِمًا، فَإِن لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا، فَإِن لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ».

«Juul haɗa dari, si a hattanaani (waaway) juul haɗa joodi, si a hattanaani juuldu bannge»[1].

Si o waaway daraade sabu ñyaw; yo o juul fotde alhaali makko, o joodiiɗo wolla o leliiɗo bannge. Nannduɗo e ñawɗo: kulɗo, e ɓolɗo, e oon mo hasindinɗo jooɗaade walla lelaade sabu sawraade ko na haɗa mo daraade. Non kadi, ina woodi daliila accude daraade e on juulɗo caggal Imaam Raatib mo ronki daraade, si o juulii o joodiima, yo ɓen won ɓe caggal makko ɓee juulan ɓe joodiiɓe ngam jokkude imaam maɓɓe. Na sella juulde naafila jooɗaade, hay si o hattanii daraade, kono njoɓdi ndi wonaah hono njoɓdi dariiɗo.

Doosgal dimmal ngal woni: Habbiraandu harmanirdu e fuɗɗoode mayre:

Sabu konngol Nelaaɗo Alla-yo juulde e kisdam won e makko:

«ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ، وَكَبِّرْ».

«Refti yo o huccitin funnaange, o wi'a "Allaahu akbar"»[2].

Sifa mum ko wiide: "Allaahu akbar", heyꞌantaako

[1] fillii mo Bukaari, limoore (1117).
[2] Ko Bukhari fillii mo (6251) e Muslim (884).

mo ko wonah ɗum.

Nuylal tataɓal: Janngude Faatiha:

Sabu konngol Nelaaɗo Alla-yo juulde e kisdam won e makko:

«لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ».

«Juulde walanaa mo janngay soorte al faatiha»[1].

Nuygal nayoɓal: nangude koppi ley kala raka'aare:

Sabu konngol Alla toowdo O:

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا...﴾

(Eehey mon o non gondinɓe naggee goppi sujidon...) Al Hajji 77.

Nuuyle ɗiɗi joyoɓo e jeegoɓo:

Ɓamtaade iwde e rukuu'u, e dartaade foccoo, sabi nulaaɗo juulde e kisdam won e mun duumike dow wadde ɗum.

Nelaaɗo Alla-yo juulde e kisdam won e makko maaki e bonnuɗo juulde mum on:

«ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِمًا».

«Refti ɓamtoɗaa faa fotaa a dartiiɗo».[2]

Nuygal jeeɗiɗoɓal: Sujuud e terɗe jeeɗiɗi:

Tiinde wondude e hinere, e juuɗe, e koppi ɗiɗi, e ceɓe peɗeeli, Sabu konngol Nelaaɗo Alla-yo juulde e kisdam won e makko:

---

[1] Ko Bukaari fillii mo (756) e Muslim (872).

[2] Ko Bukhari fillii mo (793) e Muslim (398).

«أُمِرْنَا أَنْ نَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ: الجَبْهَةِ، وَأَشَارَ بِيَدِهِ عَلَى أَنْفِهِ، وَالكَفَّيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَأَطْرَافِ القَدَمَيْنِ».

Min njamiraama sujidinnde e yi'ie jeeɗiɗi: tiinde jorɓi hinere, e newe, e koppi, e ceɓe pele.[1]

Nuygal jeettaɓal: Ɓamtaade/ ummaade e sujuudu e jooɗaade hakkunde cujjanɗe ɗiɗi ɗe:

Sabu hadiis Aysata yo Alla wele mo:

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السَّجْدَةِ، لَمْ يَسْجُدْ حَتَّى يَسْتَوِيَ جَالِسًا».

«Annabi yo Allah juul e dow mum O hisna ɗum, si o ɓamti hoore makko e sujuudu, o sujidataa haa o fota e jonnde»[2].

Nuygal njeenaɓal: Deyɏere e nder rukunuuji ɗin fow.

Ɗum woni deeyere hay so seeɗa, sabu ko Annabi mbo jam e kisal won e mum wi'i on bonnuɗo juulde mum oo:

«حَتَّى تَطْمَئِنَّ».

«Haa deeyi'a».[3]

Nuyle ɗiɗi ɗin: Sappoɓel e Sappo e go'oɓel:

Tahiyaa sakkitotooɗo e jonnde mum: sabu hadiith Ibnu Mas'uud -yo Alla welo mo- on ɓamtaaɗo:

---

[1] Ko Bukhari fillii mo (812) e Muslim (490).
[2] 21- Ko Muslim yaltini mo (498)
[3] Ko Bukhari fillii mo (724) e Muslim (398).

«إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».

«So goɗɗo e mooɗon juulii, yo o wowlu: Koofnaali e juulɗeele e laaƀɗi ngoodanii Alla, yo kisal won e Maa aan Annabiijo e yurmeende Alla e barke Makko, yo kisal won e amen e jiyaaƀe Alla moyʏ̃ʏ̃uƀe ƀe, mina seedoo wonde deweteeɗo e goonga ala si wona Alla, mina seedo wonde muhamadu ko maccuɗo Makko e nelaao Makko»[1].

Nuygal sappo e ɗiɗoƀal ngal: Juulde e Annabi juulde kisal won e mum ley tayya cakito on:

No o wi'a:

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ».

«Yaa Alla juul e Muhamadu»[2]، Ko ƀeydii e dow ɗum yo sunna noon.

Nuygal sappo e tatoƀal: Rewtinirgol hakkunde nuuyle:

Sabu Nelaaɗo Allah juulde e kisadam won muuɗum o wonno omo waɗa ɗum e jokkodiral, O wi'i:

«صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي».

[1] Ko Bukhari fillii mo (797) e Muslim (402).
[2] 24- Tirmiji yaltini mbo, e (839).

«njuuliree no nji'iɗon miɗo juulira nih».[1] O anndinii bonnuɗo juulde mum no ɗi rewndirta e kongol " rewtii".

Nuygal sappo e nayoɓal: silminaango:

Sabu konngol Nelaaɗa Alla-yo juulde e kisdam won e makko:

«وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ».

"De timmoode mayre yo silminnde", De konngol Alla O:

«وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ».

« Dattingol mayre yo Salmin'gol».[2]

Joyoɓel: Baɗɗiiɗi Juulde ɗin:

Ɗi jeetati:

1- Kabbiraali fof ko wanaa kabbiraali harminirɗi.

2- Wiide: subhaana rabbiyal aziimi. laawol gootol e rukuu'u he. Ana sunna ɓeydude haa laabi tati, ko ɗuum ɓuri ɓadaade timmal, Haa laabi sappo ɗum woni ko ɓuri toowde hen.

3- Wiide: sami'allaahu liman hamida hu, saanga ɓamtaade e rukuu;u wonan'de imaam e teelɗuɗo.

4- Wiide: rabbanaa walakal hamdu ley dartagol.

5- Wiide: subhaana rabbiyal aalaa. laawol gootol e sujuud he, Ana sunnaan ɓeydude haade laabi tati.

[1] Ko Bukhari fillii mo (6008).

[2] Bukhari fillii mo, limoore (1110).

6- Wiide: «rabbigfir lii» e hakkunde sujuudaaji ɗiɗi ɗi laawol gootol, Ana sunna ɓeydude haa laabi tati.

7- Tasahhud gadano o; on woni yo o wii:

«التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».

Kofnaali e juuldeele e laaɓɗi ngoodanii Alla, yo kisal won e Ma aan annabiijo e yurmeende Alla e barke Makko, yo kisal won e amen e jiyaaɓe Alla moyʃyuɓe ɓe, mina seedoo wonde deweteeɗo e goonga alah si wonah Alla, mina seedo wonde muhamadu ko maccuɗo Makko e nelaao Makko.[1]

8- Jooɗonaade Tasahhud gadano o.

Jeegoɓel:Sunnaaji juulde:

Sunnaaji juulde, accude ɗi bonnataa juulde. Woni pecce ɗiɗi: sunnaaji konnguɗi, e sunnaaji golle.

Aranel: Sunnaaji konnguɗi:

1- Du'aawu udditirɗo, omo jogii sifaaji, ina jeyaa e majji:

«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالى جَدُّكَ، وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ».

Senaare woodaniima aan Alla e jettooje Ma, barkanii innde Ma, toowii soobee maa, dewateeɗo

[1] Bukaari yaltani mbo (835).

mo wonah aan Allah.[1]

2- Moolaade ye'eso faatiya, Ɗum woni konngol: «miɗo mooloo e Alla e bone seyɗaani ribbaaɗo e yurmeende».

3- Wiide bismillaahi hade janngude, Ɗum woni wiide: "" bismillaahi arrahmaani arrahiimi"".

4- Ko ɓeydii e subahinaade e rukuu'u e sujuud.

5- Ko ɓeydii e dow laawol gootol e wiide:

«رَبِّ اغْفِرْ لِي».

"rabbigfir lii" Jooman yaafan. Hakkunde sujuudaaji ɗiɗi.

6- Wiide:

«مَلْءَ السَّمَاوَاتِ، وَمَلْءَ الْأَرْضِ، وَمَلْءَ مَا بَيْنَهُمَا، وَمَلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ».

«Hebbinɗe kammuuji, e kebbinɗe leydi, e kebbinde ko woni hakkunde majji, e kebbinde ko kaajaɗaa e huunde caggal mum.» Caggal kongol:

«رَبَّنَا ولَكَ الحَمْدُ».

Rabbanaa walaka al hamdu- Joomiraawo jettooje ngoodanii Ma-[2].

7- Janngude caggal Faatiha.

8- Kongol:

---

[1] Ko Bukhari fillii mo (743) e Muslim (399).

[2] 29-Tirmiji yaltani mbo (266).

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ».

Yaa Alla miɗa moolo e Ma lepte jahannama, e lepte yenaande, e fitina nguurndam e maayde, e fitina masiihu addajjal[1]. De ko ɓeydii e ñaagunde ley tahiyagol cakkitii ngol.

Diɓmel: Sunnaaji golle:

1- Ɓamtugol juuɗe cawdude e baaɓe ma noppi ley nokkuuje nay:

a- Saanga habbiraandu harmanirdu.

b- E saanga rukuu'u.

J- E saanga ɓamtaade ummaade e rukuu'u.

D- E saanga ummagol haa darnde tataɓere.

2- Fawde junngo ñaamo e dow nano e dow ɓernde, e saanga daragol yeeso rukuu'u e caggal mum.

3- Ndaarde nokku sujuudu.

4- Woɗɗinde caɓɓuɗe e ɓalɗe e saanga sujuudu.

5- Woɗɗinde reedu e boowe e saanga sujudaaji.

6- Wertude e denndaangal joodle juulde, so wonaa e tahiyya cakkitiika ka juulde nde darɗe tati e nde darɗe nay.

7- Joodoraade rotere e tahiyya cakitiɗo juulde tataɓiire wolla nayaɓiire.

[1] Ko Muslim yaltani mbo (588).

Jeɗɗoɓel : Sifa juulde:

1- Nelaaɗo Alla juul e mum hisna ɗum si o dariima fii juulde, o huccitatno lettugal, o ɓamta juuɗe makko, o huccitinatno nder kolli makko ɗîn lettugal, o wiya:

«اللهُ أَكْبَرُ».

Allaahu akbar.

2- Refti o nanga nano makko e ñaamo makko, o fawa ɗi e dow ɓernde makko.

3- Refti o waɗa uddital, o wonaano e duumaade e uddital gootal, Na dagii udditirde kala duaa udditirɗo tabitiiɗo e mum, ina e majji:

«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالى جَدُّكَ، وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ».

Senaare woodaniima Aan Alla e jettooje Ma, barkanii innde Ma, toowii soobe ma, ala deweteeɗo mo wonah Aan.

4- Refti o wiya:

«أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ».

Meɗa moolo e Alla e bone Seytaane kuɗaaɗo, bismillaahi arrahmaani arrahiimi

5- Refti o jannga Faatiha, so o gasnii nde o wiya: «aamiin».

6- Refti o jannga ko newanii mo e Quraana, O ɓangina jannde e juulde fajiri, e rak'aaji ɗîɗi arandeeji juulde futuro e safoko, O suuɗa janngude

e ko wonaa ɗum. O juutna darnde adannde e kala juulde, ɓurande ɗimmere nden.

7- Refti o ɓamta juuɗe makko hono no o ɓamtirnoo ɗe ley udditirgol, Refti o wi'a: «Allaahu akbaru», O nannga koppi, O fawa juuɗe makko e dow koppi makko homo woni carandirɗo peɗeeli, o huɓina ɗi, o fortat keeci/caagal makko, o waɗa hoore makko ina heen fotondiri; o ɓamtataa nde, o jippintaa nde. O wi'a:

«سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ» مرةً.

«Mbi'en Senaade woodanii Joomiraawo Cenii ɗo O» laawol gootol, Ko ɓuri ɓadaade timmal ko laabi tati, no ɓettorinoo nii.

8- Refti o ɓamta hoore makko homo wiya:

«سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ».

Sami'a Allaahu liman hamidahu.-Alla nanii mantoowo Mo. O ɓamta juuɗe makko hono no o ɓamtirta ɗe e rukuu'u nih.

9- Si o dartiima o wiya:

«اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ، حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ، مَلْءَ السَّمَاءِ، وَمَلْءَ الْأَرْضِ، وَمَلْءَ مَا بَيْنَهُمَا، وَمَلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ، أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ، أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ، وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ، لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ».

Yaa Alla Joomiraawo, woodanii Ma jettooje,

jettugol keewngol laaɓngol barkinangol e nder mum, heewngol kammu, e heewngol leydi, e heewngol ko woni hakkunde majji, e heewngol kala ko njiɗɗaa e huunde caggal ɗum, Jom senaare e mangu, ko ɓuri gonɗude e ko jeyaaɗo wiyi, e menen fof ko men jeyaaɓe Ma, alaa haɗoowo ko ndokkuɗaa, alaa dokkoowo ko kaɗɗaa, jom jawdi, jawdi mum nafaataa ɗum e Ma.[1] O laatiima omo juunna ngal potal.

10- Refti o habbira, o leesa o sujidiɗɗo, O ɓamtataa juuɗe makko. O sujja e dow tiinde makko e hinere makko e juuɗe makko e koppi makko e ceɓe pele/teppe makko, O huccitina kolli juuɗe makko e koyɗe makko kibla, O fotondira e sujuud makko, O huɓina tiinde makko e hinere makko e leydi, O daroroo e newe makko, o ɓamta coɓɓuli makko, O woɗɗitina ceeme makko e tatte makko, O ɓamta reedu makko iwde e buse makko ɗe, De buse makko iwde korre makko , O wi'a e sujuud makko:

«سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى».

Miɗa senna sennugol Joomiraawo Toowɗo O. Kilol, Ko ɓuri ɓadaade timmal ko laabi tati, hono no adiri nii, O ñaagoro e ko jergii.

11- Refti o ɓamta hoore makko o wiya:" Allaahu akbar". Refti o werta koyngal makko nanal, o jooɗo

[1] Yaltini hadiis o ko Abuu Daawuud, e limoore (5168).

e maggal, o darna ñaamal ngal, O fawa juuɗe dow buse makko refti o wiya

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَاجْبُرْنِي، وَاهْدِنِي، وَارْزُقْنِي».

Alla yaafam, yurmam, heɓɓam, hanndam, arzinqinaakam.[1]

12- Refti o habbira o sujja, o waɗira ɗiɗoɓal ngal hono no o waɗiri gadanal nih.

13- Refti o ɓamta hoore makko homo habbira, o ummoo e dow yeeso koyɗe makko, homo tuugii e dow koppi makko e buse makko.

14- So o fotii e darnde, o naata ley jannde. O juula darnde ɗimmere ndee hono aranndeere nde nih.

15- Refti o jooɗo ngam tayya arano on al haali weɗɗitere, hono jonnde hakkunde sujuudaaji ɗiɗi ɗi. O fawa junngo makko ñaamo e dow busal makko ñaamal, junngo makko nano e dow busal makko nanal. O fawa wordu junngo makko ñaamo e dow feɗeendu makko hakkundeeru, wona hono feggere. O sapporoo joopordu makko, omo ndaara ndu, O wi'a:

«التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».

[1] 32- Ko Tirmiji yaltani mo limoore (284).

Kofnaali e juuldeele laaɓdi ngoodanii Alla, yo kisal won e Ma aan annabiijo e yurmeende Alla e barke Makko, yo kisal won e amen e jiyaaɓe Alla moyʼyʼuɓe ɓe, mina seedoo wonde deweteedo e goonga ala si wonah Alla, kanko tan o alaa gollondiido, mina seedo wonde muhamadu ko maccudo Makko e nelaado Makko. O laatike o mo neewna ndee jonnde.

16- Refti o ummoo o habbirdo, o juula tataɓere nde e nayaɓere nde, o raɓɓidinaɗe ɓurde ɗidi arane ɗen, o jannga heen Faatiha.

17- Refti o joodiroo rotere wootere e tahiya cakitiido o. Tawarruk ko wertude koyngal nanal, e yaltinirde ngal bannge nyaamo, e darnude ñaamal, e waɗude joodorde makko dow leydi.

18- Refti o jannnga Tahiya sakkitiido, o mo wa'i: hono tahiya gadano oo ni, O ɓeyda e duum:

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ».

Yaa Alla juul e muhamadu e yimɓe galle Muhamadu, hono no njuulirda e yimɓe galle Ibraahiima, tigi tigi ko A jetteteedo teddudo, barkin Muhamadu e yimɓe galle Muhamadu, hono no mbarkanirda yimɓe galle Ibraahiima, tigi tigi ko A jetteteedo teddudo.

19- O moolo e Alla lepte jahannama, e lepte

yenaande, e fitina nguurndam e maayde, e fitina masiihu addajjal. O ñaagoo du'aaji iwɗi ley Deftere nden e Sunna on.

20- Refti o silmina e ñaamo makko o wiya:

«السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ».

«Assalaamu aleykum wa rahmatullaah- yo kisal won e mon e yurmeende Alla», E nano makko non kadi; O fuɗɗira salminaandu tawa omo feewti kibla, o timmina salaam wonndude kiɓɓal yeccito ngo.

Jeetaɓel: Anndinaaɗe/nbañaaɗi juulde:

1- Yeeyʼaade nga feeti haaju.

2- Ɓamtude gite feewde kammu.

3- Muɓɓude gite tanaa haaju.

4- Fortude ɓalli/ ziraa'uuji ley sujuudu.

5- Muɓɓaade hunduko e hinere tawa alaa haaje.

6- Juulde saanga kasindinal soofgol walla hañugol, walla maa jaaliral ndeendi ndi o tuuyete.

7- Moomde tiinde e hinere e batte sujuudu takkiiɗe e majje, alaa toraa e moomde ɗum caggal gasde juulde.

8- Ɓaaraagol e gallewol/ kokowol walla ko nanndi e mum saanga daragol tanaa haaju.

Jeenayɓel: Bonnooji juulde:

1- Ñamde e yarde.

2- Haala ka jeyaaka ley mayre.

3- Jalde e herkitaade.

4- Muraade ɗala gootel e nuyle mayre maa waajibaaji mayre.

5- muraade ɓeyda nuygal maa raka'aare.

6- Muraade salmina yeeso al maami.

7- Dillere heewde jokkondirde nde jeyaaka e juulde nga feeti haaje.

8- Waɗude ko riwtata gootel e sarɗiiji juulde; hono bonugol salligi, hensaade suurta al awra mun, e ooñaali keewɗi e calɗi iwde qibbla nga feeti daruura, e tayʃude anniya.

Sappoɓel: Sujuudu gejji (yejjitgol):

Gejji: ko yejjitugol, Nelaaɗo juulde kisdam won e mun yejjtiino e juulde; sabu gejji ko e tagoore neɗɗo jeyaa. Yejjugol makko ngol jeyaa ko e timminde neema Alla e dow umma makko on, e hebblinde diine maɓɓe on, ngam ɓe jokkora mo e ko O sarii e maɓɓe so ɓe yejjitii.

Sabaabuji jaɓanaaɗi sujuudu gejji:

1- Noone arano on:

Ɓeydude e Juulde, ɗum woni ɓeydude golle maa ɓeydude konnguɗi:

A- Ɓeydude golleeji: Si tawii ko ɓeydii ɗum e sifa juulde jeyaa: hono daragol e nokku joonnde, e jooɗagol e nokku daragol, maa o ɓeydi rukuu'u maa sujuudu, si o waɗii ɗum tawi o yejju; o sujja fii gejji.

b- ɓeydugol konnguɗi: hono janngude ka rukuu'u e sujuudu,

Si o wadi ɗum; o welnanaama Sujuudu gejji (yejjugol).

2- Al haali ɗiɗoɓo:

Ustere e juulde sabou yejjitere, ɗum na laatoroo gootel e geɗe ɗiɗi:

A- Accude doosgal: So tawii doosgal ngal ko Takbira harminorɗo, juulde makko fiɓaaki, sujoodu yejjitere lomtinantaako ɗum. Si tawii ko doosgal ko wonaa takbiiratul ihraam hono rukuu'u walla sujuudu, o siftori ko adii o fuɗɗa janngude darnde wonde; na waɗɗii mo ruttaade, o adda ngal e ko rewi e maggal.

Si o siftori ɗum caggal nde o naati e raka'a goɗɗo, raka'a ka o acci ka boni, ka o naati ka lomtoo ka.

B- Accude ko wajibi: yeru: yejjitidde tahiyya gadano o, maa subhinaade ley rukuu'u. E kaa ngonka: o sujjida gejji.

3- Al haali tataɓo: Sikke:

Yeru: so o sikkitike tati o juuli naa nay ley juulde sallifanaa, e ley oo al haali:

a- So won ko jiitani'o, o huutoro ɗum, o sujjida sujuudu gejji.

B- So tawi walaa ko jiitani'o; o mahan dow taññoral, o sujida gejji.

Si tawi sikke he ko caggal juulde, walla ko o keewɗo sikki sikkinde, o yeeyʼataako sikke ɗen.

Fayda: Sujuudu gejji wonata yeeso silminnde: si

tawi ko sabu ustere, ma sabu sikke de walaa ko jiiti ɗo makko. Ina wona caggal selminnde: so tawii ko sabu ɓeydagol, walla sikke ɗe o gollira ko ɓuri jiitude ɗo makko, Fii ɗum ɗoo ana yaaji e muuyɗe Allah toowɗo.

Sappo e go'oɓel: Waktuuji kaɗaaɗi juuleede:

Asli ko juulde no dagii e kala waktuuji, Kono Sari'a waddii kaɗal juulde e waktuuji goɗɗi, ɗiin ngoni:

1- Caggal juulde fajiri haa naange fuɗa, ɓamtora fotde labbo e ley jiile yitere.

2- Siko naange darii hakkunde kammu haa wuuroo, ko ɗuum woni waktu kaɗaaɗo ɓurɗo yaawde.

3- Gila takkusaan haa na'ange muta, ko kañum ɓuri juutde e waktuuji kaɗaaɗi ɗin.

Juuleele dagiiɗe waɗeede ley waktuuji kaɗaaɗi:

1- Yoɓude farillaaji faatiiɗi.

2- Juulɗe jogiiɗe sabuuji, yeru: juulde salminirde juulirde, e rak'aaji ɗiɗi ɗawaafu, e juulde kusufu, e juulde janaaza.

3- Yoɓude sunna fajiri caggal juulde fajiri.

Sappo e ɗiɗoɓel: Juulde dental/ jamaa:

Ko ɗum maande mawnde e maandeele Lislaam, ko ɗum juulde dental ka juulirɗe, Juulɓe ɓen nanondirii wonde tottirde juulɗeele ɗen joy ka juulirɗe ina jeyaa e ɗoftaale ɓurɗe tiiɗde, e golle

ɓattagol Alla ɓurɗe mawnude. Njani, ko kannje ngoni maandeeji Lislaam ɓurɗi mawnude.

1- Ñaawoore juulde dental:

Juulde dental ko waajibi e nder juulirde ngam juule jowi ɗe e dow worɓe baawɓe. E jaaliral e dawol, E alhaali holaare e kulol fof, ko farilla e kala neɗɗo.

Ina hollita waɗɗaade juulde dental: Deftere e Sunna, e golle juulɓe ɗe ɓe ndonondiri gila e salfooɓe yonta caggal yonta.

Ko ummii e Deftere nden ko: Daalol Alla:

﴿وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ ٱلصَّلَوٰةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ...﴾

(Si a tawdaama e maɓɓe a darnaniiɓe julude, yo fedde goo e maɓɓe yaadu e maaɗa...) Annisaa 102. Aaya o teeŋtinii waɗɗaade juulde dental, Sabu Newnanaaka juulɓe accude nde e saha kulol, So tawii no nde wonaa farilla, haray ngantu ɓurngu fotaade sabu ittude ɗum wonanno ko ngantu kulol. Luunndaade juulde dental e teddude e mum hina jeyaa e sifaaji na´afigeeɓe ɓurɗi lollude.

Ina e sunna: hadiisuuji keewɗi, ina heen:

Ko ari e Sahiih Muslim

أَنَّ رَجُلًا أَعْمَى قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَيْسَ لِي قَائِدٌ يَقُودُنِي إِلَى الْمَسْجِدِ، فَسَأَلَهُ أَنْ يُرَخِّصَ لَهُ أَنْ يُصَلِّيَ فِي بَيْتِهِ، فَرَخَّصَ لَهُ، فَلَمَّا وَلَّى دَعَاهُ فَقَالَ: «هَلْ تَسْمَعُ النِّدَاءَ؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَأَجِبْ».

Wonnde gorko gumɗo wii: yaa Nelaaɗo ALLA, mi alaa ɗowoowo faade misiide, o ñaagi mo yo o newnan mo o juula ka suudu makko, O newnani mo, nde o ruttii O noddi mo O wi'i: «Mbela aɗa nana noddinaandu?» o wii: Eey, O wi'i: «Noota»[1].

Nelaaɗo yamiri mo warude misiide ngam juulde dental e nootaade noddinaandu, hay si ko o gumɗo e ko o hawray e mum e sattumaare, Ɗum ɗon holliri farillaaku juulde dental.

2- Ko dental/ juulde jamaa heɓirtee:

Heɓde dental na wona e heɓde darnde wootere e juulde wondude e imaam, Sabu konngol Nelaaɗo Alla-yo juulde e kisndam won e mun:

«مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلَاةِ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلَاةَ».

«Kala fof keɓɗo darnde wootere e juulde o heɓi juulde nde fof»[2].

3- Ko raka'aare heɓirtee:

Raka'aare ana heɓiree, So daɗaaɗo heɓidii e imaam mun raka'aare: ana wajibii e makko o haɓɓira habbiraago harminorgo tawa omo darii, rewti o habbira kasen ngam naggude koppi. Si o jacciɗii dow habbiraago harminorgo ley daragol makko ɗum heyʼiimo iwde e habbiraago nanggugol koppi.

---

[1] Ko Muslim yaltani mo (1484).

[2] Ko Bukhari fillii mo (609), e Muslim (602).

4 - Gelldi dannonooji neɗɗo ɗalɗe juulde jamaa:

1- Ñawu si taweede yaalirde juma e dental sattii.

2- Dunʃude kibbe e nduucaari; sabi caɗeeli wonnɗe e dunʃudeɗe ko yaanata jebbilaare ley juulde, e ngam torra caldi wonndi hen.

3- Yaalirde ñaamdu tawa neɗɗo ina weela walla ina tuuyaandi, so wanaa ɗum waɗee aada maa hiila fii accugol dente juulde.

4- Kulol tabitinngol e pittal/ yonki walla jawdi walla ko wonaa ɗum.

Sappo e tataɓo: Juulde kulol:

Sariyaama Juulde kulol e kala haɓre dagiinde, wano haɓidugol e heeferɓe ɓen, e tooñooɓe, e haɓidiiɓe, ngam Konngol Allah toowɗo :

﴿...إِنۡ خِفۡتُمۡ أَن يَفۡتِنَكُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ...﴾

(So on hulii nde yedduɓe ɓen pinninta on...) Annisaa 101. Ettu hen ko heddii e ɓeen dagotooɓe haɓeede.

Ana sari'yee juulde kulol sardiiji ɗidi:

1) No ganio on wona dagiiɗo haɓeede.

2) Huleede hippagol makko e dow juulɓe e nder juulde.

Sifa juulde kulol:

Ina jogii sifaaji limtindi, ɓurudi heen lollude hono no wariri e hadiis Sahl yo Alla welo mo:

أَنَّ طَائِفَةً صَفَّتْ مَعَ النَّبِي ﷺ، وَطَائِفَةً وِجَاهَ العَدُوِّ، فَصَلَّى بِالَّتِي مَعَهُ رَكْعَةً، ثُمَّ

ثَبَتَ قَائِمًا، وَأَتَمُّوا لِأَنْفُسِهِمْ، ثُمَّ انْصَرَفُوا، وَصَفُّوا وِجَاهَ العَدُوِّ، وَجَاءَتِ الطَّائِفَةُ الأُخْرَى، فَصَلَّى بِهِمُ الرَّكْعَةَ الَّتِي بَقِيَتْ مِنْ صَلَاتِهِ، ثُمَّ ثَبَتَ جَالِسًا، وَأَتَمُّوا لِأَنْفُسِهِمْ، ثُمَّ سَلَّمَ بِهِمْ.

won'de fedde darodike e Annabiijo juulde e kisal e mum, fedde wonnde fewtii wayɓe ɓen, o juulidi e nden wonndunoonde e makko darnde wootere, caggal ɗuum o ñiiɓi o darnde, ɓe timminani ko'e maɓɓe, caggal ɗuum ɓe ndilli, ɓe daroy ɓe feewti wayɓe ɓen, ndeya fedde ari, o juulidi e maɓɓe darnde heddiinde e julde makko nden, caggal ɗuum o ñiiɓi o joodii, ɓe timminani ko'e maɓɓe, caggal ɗuum o salmindini e maɓɓe.[1]

E ɗen faydoo e juulde kulol:

1- Himmee juulde ley lislaamu, e himmude juulde dental, sabu nde saamay e ɗii ngonkaaji tiiɗɗi.

2- Riiwtude satteende e dow o ummen, e newaare sariya yaadude makko e kala wakkati e kala nokkuure.

3- Timmugol sariya lislaam, wonndude o sariyanii kala ngonka ko yaadata e makka.

Sappo e nayaɓo: Juulde jumma:

Gadanel : Ñaawoore mum:

Juulde juma ko farilla toɗɗiiɗo e dow kala juulɗo

[1] Ko Bukhari fillii mo (4130) e Muslim (842).

gorko hellifaaɗo hakkilante hoɗɗo mo alaa ngata/ geldol.

Ngam konngol Alla toowdo O:

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوۡمِ ٱلۡجُمُعَةِ فَٱسۡعَوۡاْ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِ وَذَرُواْ ٱلۡبَيۡعَۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ٩﴾

(Yaa onon goondiŋɓe ! Si juulde noddinaama ñannde aljumaare heñee faade wowlude Allah ɗalee coggu ɗuum ɓuri wodde e mon so tawii oɗon anndi) (Simoore Al JUMA : 9).

E sabu konngol Nelaaɗo -yo juulde e kisdam won e makko-:

«لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ وَدْعِهِمُ الْجُمُعَاتِ، أَوْ لَيَخْتِمَنَّ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ، ثُمَّ لَيَكُونُنَّ مِنَ الْغَافِلِينَ».

«Maa yimɓe accu ɗalude jum'aaji, maa Allah udda ɓerɗe maɓɓe, rewtii e jeyee e solindiiɓe».[1]

Ɗimmel:Sarɗiiji cellal juulde jumma:

a) Waktu: Wakkati mayre yo hono wakkti Juulde tiisbaar/ sallifanaa, Nde sellata ko adii waktu mayre, wonaa kadi caggal yaltude mum.

2) No jamaa yaalirnde, ko ɓuri fammɗuɗe e jamaa yo tato dow ko ɓuri sellude, Nde sellataa e teelɗo, wanaa e ɗiɗo.

3) No juulɓe ɓen laatoo ñiiɓuɓe e nder cuuɗi

[1] 36- Ko Muslim yaltini mo (865).

mahaadi e ko woni aada mahngo, Foti non ko siminti jamdinaado maa kaayre maa loope e ko wonaa diin, E dow dum, dum sellantaa yimbe ladde ben, jom en tillisaaji e cuudi gaasa, be hodaali e nokku gooto tabitudo, kono hibe egga, hibe tokka hudo ngam dabbaaji mabbe.

No khutbaaji didi ardoo nde, ngam ñiibal Nelaado juulde e kisndam won e mun dow majji.

Tatobel: Nuuyle kudbha jumma:

1- Yettude Allah e seedanfaaji didi.

2- Juulde e Nelaado.

3- Wasiaade hulde Allah.

4- Janngude yoga e Quraana.

5- Waaju.

Nayobel: Yidaade Kudbaaji didi jumma:

1 - Kudba e dow minbar.

2- Senndirde hakkude kudbaaji didi e jonnde seeda. 3 - Toranaade ley majji wonannde juulbe e ardiibe mabbe.

4- Rabbinde di.

5- Salminnde kudboowo on e yimbe saanga yeenugol minbar.

Joyobel: yidaadi jumma:

1- Soccaade.

2- Memde uuranteeri so a hebi.

3- Hujjude faade juulde jumma.

4- Yaarude koyde faade to jumma e accude

waɗɗaade.

5 - Ɓadaade imaam.

6- Toraade.

7- Janngude simoore Kahfi.

8- Juulde nelaaɗo yo ALLA juul e dow mum O hisna ɗum.

Jeegoɓel: Ko wardo jumma haɗetee:

1- Haala na harmi so almaami na kuɗba ñannde aljuma, sabu kongol makko juulde e kisdam won e makko:

«إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ: أَنصِتْ، وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ، فَقَدْ لَغَوتَ».

«So a wi'ii gonndiiɗo maa "heɗo", ñannde aljuma tawi almaami na kuɗba, a haalii mberella»[1]. Ko woni ɗum: a haalii mberella, mberella wo junuubu: .

2- Siiɓaama/ ana wañaa yaɓɓude daaɗe yimɓe, si wanaa imaam, maa yaɓɓude faade e wuddere nde o heɓataa si wanaa e majjum.

Heɓde jumma:

Kala fof keɓduɗo rukuu imaam nder darnde ɗiɗaɓere e juulde jumma, o heɓii jumma, o timmina nde darɗe ɗiɗi, So o heɓaani rukuu e nder darnde ɗiɗaɓere, juulde jumma nden faatike mo, o timmina ɗum tiisbaar/ sallifanaa darɗe nayi. Hono non kadi, kala mo jumma faati sabu ɗoyngol walla goɗɗum, o

[1] Ko Bukhari fillii mo (934), e Muslim (851).

juulan'nde tiisbaar/ sallifanaa.

Sappo e joyaɓel: Juulde jom ngantu/ geldol en:

Arannde:Juulde ñawɗo:

Arannde: Waɗɗiima e ñawɗo yo o juulirin no o waawiri, Daganaakimo neeɓtinde nde iwde e waktu, ɗoon ɗo hakkille makko ina tabiti.

Ɗiɗaɓel: Hono ñawuɗo juulirta ?

1- Ina waɗɗii e ñawɗo yo juul e darnde si o waawi daraade tawa alaa heen sattude walla lorra, o nanga koppi, o sujida.

2- Si tawii omo loroo e rukuu walla sujuud tawa omo waawi daraade; o sapporoo rukuu ehoore makko tawa omo darii, o waɗa non e sujuud tawa omo joodi.

3- Si o waaway juulde e darnde, yo o juula e joonnde, Woni sunna ko yo o jooɗo tarba'u ka nokkuure daragol, o ɓaaƴira ngam rukuu'u, o sujjida e leydi si ɗum newake, si wonaa non o ɓaaƴira ngam sujuudu, ngol ɓura leesɗude e ngol rukuu'u.

4- Si o waawaani juulde joonnde, o juula e bannŋe makko, o huccina yeeso makko Qibla, Bannge ñaamo ɓuri moyƴude si newake, o ɓaaƴira rukuu e sujuudu.

5- Si o waaway juulde bannge; yo o juul tawa o mo ajjitii e keeci/ kunku/ ɓaawo makko, koyɗe

makko ina kucci Qibla, o ɓaaƴira rukuu e sujuud.

6- Si o waawah ɓaaƴrude ɓandu makko e nder rukuu e sujuud, yo o ɓaaƴir hoore makko, si ɗuum satti e makko, ɓaaƴrude/sapporaade hoore saamii e makko, o waɗa golle juulde e ɓernde makko, o anniyoo golle juulde hono rukuu e sujuud e jooɗaade tawa omo woni e ngonka makko, o waɗa zikuruuji/ du'aawuuji mayre.

Ñawɗo na waɗa e sarɗiiji juulde ko waawi, hono: huccude Qibla, e naɓorde ndiyam, walla taamaade so o ronkii, e laɓɓinaade e tuunndiiji. Si o ronkii huunde e ɗuum, ɗum saamii e makko, o juuliran no o waawiri, o nemtintaa iwde wakkati juulde.

8- Ko woni sunna no ñawɗo jooɗo (tarabbu'u) e nokku darnde e rukuu'u, e wertude e ko wonaa ɗum.

Ɗiɗoɓel:Juulde ɗanniiɗo (Setiiɗo/ dawɗo):

1- Ina jeyaa e jom en ngantuuji: ɗanniiɗo, ina sar'iyanaa raɓɓinɗinde juulde nde darɗe nay, o juula nde darɗe ɗiɗi. Ngam konngol Alla toowdo O:

﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي ٱلْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُواْ مِنَ ٱلصَّلَوٰةِ...﴾

(So on waɗii jahaangal ley leydi feloore walaa e mon no jaccinɗino juule...) Annisaa 101.

Ɗettaama e Anas Ɓiy Maalik yo Alla wele mo o wii:

«خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى مَكَّةَ، فَكَانَ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ، حَتَّى

رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ».

«Min njaltidii e Annabi juulde e kisdam won e mun Madiina haa Makka, o mo juulannoo rakkaaji ɗiɗi ɗiɗi, haa min nduɗtii Madiina»[1].

Ustugol fuɗɗotoo ko e yaltude dawoowo gaa mahdi wuro makko; sabou Alla daginii ngol e kala jahɗo e leydi, Ko adii yaltude e wuro mum o wonaa egguɗo e leydi walla ɗatnoowo, sabu Nelaaɗo yo ALLA juul e dow mum O hisna ɗum, o wonnoo ko o famɗinta tan so o waɗii jahaangl.

2- Woɗɗude nde si ɗatnoowo yiɗii tayʋude, ina daganii mo ustude juulde, ko fotde kilomeeteer cappanɗe jeetati.

3- Na daganii ɗatniiɗo ɓuyta e ruttagol mum haa o naata wuro makko ngo o yalti.

4- Si ɗatniiɗo hewtii leydi o faandii ñiiɓde heen; omo jogii mbaadiiji tati:

a) Yo o anniyoo ñiiɓde ko ɓuri balɗe nayi; hino waajibani mo timminde julde gila e ñalawma gadano mo o ñiiɓi, o ruksanortaako ruksaaji ɗanngal.

b) Nde o anniyii ñiiɓde balɗe nayi wolla ko ɓuri famɗude, na daganii mo ɓuytude e heɓde newuya yaadu.

j) Pati o anniyoo ñiiɓal dottanngal, kono omo

[1] Ko Bukhari fillii mo (1081) e Muslim (693).

waawi heddaade ñalawma gooto walla balɗe sappo fawaade e no nokku oo fottiri e makko, walla omo jogii haaju hono safaare walla yeewtere, so haaju makko timmii o arta e leydi makko; Oo noon, na daginii'o ustude juulde e naftoraade newaare ɗannagol haa o rutoo, hay si o duumiima ko ɓuri balɗe nay.

5- Si ɗanniiɗo juulii caggal imaam joodiiɗo; wadiima e makko timmingol juulde, hay si o heɓdaani e makko si wonaa tayya cakitto.

6- So joodiiɗo juulii caggal dawɗo ɓuytoowo juulde; waɗdiima e joodiiɗo on timminde juulde mum caggal salminnde limaam.

Sappo e jeegoɓel: Juulde iidiiji ɗidi:

Juuldeele juulɓe ko juuldeele Joomiraaɗo, Alla sariyanii ɓe ɗe, ɓe sariyanaaki ɗe ko'e maɓɓe, Alaa e maɓɓe so wonaa juuldeele ɗidi tan: Juulde koorka e juulde taaske. Ko luunndii juuldeeji heeferɓe ɗin walla Juuldeeji bidaa ɗin, ɗe ALLAH toowɗo on sariyaakinaali O yamiraali ɗe, kono ɓe sariyakiniri ɗe ummoraade e ko'e maɓɓe.

Ñaawoore juulde Taaske e koorka:

Farilla mo yoga heyʼata heddiiɓe e mun, Annabiijo juulde e kisdam won mun, duumike e majjum, Kalifaaɓe hannditiiɓe ɓen duumike e majjum, yo Alla yarro e maɓɓe ɓe fof. Ɗum ko e maale diine e juumerereeji mum ɓanngudi jeyaa.

Waktu juulde Taaske e koorka: na fuɗɗa caggal puɗal na'ange fotde nayaɓal waktu, na gasa si naange fuɗɗii naayaade.

Sifa juulde Taaske e koorka:

1- O habbira habbirde udditgol juulde e darnde adannde, refti o jannga jagunde udditgol juulde, refti o habbira habbirɗe jeegom, o ɓamta juuɗe makko e kala habbirde, o yetta Alla o senna mo, o juula e nelaaɗo juulde e kisdam won e mun hakkunde habbirɗe ɗen, refti o moolo Alla o wiya bismillaahi, o fuɗɗo janngude.

2- O habbira e darnde ɗimmere caggal habbirde ummaade habbirɗe jowi, refti o moolo o bismoo, o fuɗɗa janngude, ana yiɗaa nde o janngata e darnde adanere nde caggal faatiha suura Al-a'alaa, e ɗimmere nde suura Al-ghaashiya.

3- Si imaam silminii; o ƴeeŋa mimbar, o waɗa kuɗbaaji ɗiɗi, o jooɗo hakkunde majji jooɗagol hoyfungol, hono no waɗirtee e kutba juma nih.

Sunnaaji juulde:

a- lootngal.

b- laɓɓinaade e memde uuranteeri.

J- Ñaamde hade yaltude e juulde koorka, e caggal mum e juulde taaske e kirsaari makko so o hirsii.

D- Yaltude e koyɗe.

H- Yahde e laawol, e artude e laawol gongol.

W- Heñaade faade e juulirde na woodani jokkuɓe

wonaa almaami.

Habbirde:

Ina jeya e sunna kabbirde e jemmaaji juulɗe ɗiɗi ɗi, e sappo Jul-Hijja, e balɗe Tasriiq, ko ɗum nooneeji ɗiɗi:

Noone gadano: Kabbiraali wellitaaɗi: ɗin woni ɗi heeroraaki wakkati.

1- E kumto: gila e mutde naange jemma juulde faa e fuɗɗoode juulde.

2- E layya: gila mutal na'ange jemma ñannde arandeere lewru zul-hijja haa mutal na'ange faa cakite nialaaɗe boragol.

Noone ɗiɗaɓo: Kabbiraali tonngaaɗi: ko ɗum woni ɗi tonngaaɗi caggal juulɗe farilla.

1- Mo harminaaki: gila e fajiri ñande Arafa faa asira ñande cakkitorde balɗe tasriiq.

2- Harminiiɗo: gila juulde (salli fanaa) ñande layya faa takkusaan ñande Tashriiq sakkitiinde.

Sappo e jeeɗiɗaɓo: Juulde nanngeede naange:

Maana nanngeede lewru e nanngeede naange:

Al Kusuufu: ko yahugol ndaaygu lewru maa yoga e maggu e jemma.

Nanngeede naange: ko majjeede annoora naange walla yoga e magge e nder ñalawma.

Ñaawoore Juulde nanngeede naange:

Sunna tiiɗinaaɗo, daliil mum ko golle Nelaaɗo

Alla juul e mum hisna ɗum, ko layno o juuli nde naange muti e jamaanu makko Allah juul e mum hisna ɗum. Hono no yamirde Makko e mayre holliri ni, annduɓe ɓe kadi kawri dow yamireede mayre.

Waktu mum:

Gila e fuɗɗoode nanngeede naange maa nanngeede lewru haa e peertungol, ko ɗuum woni lanncagol nanngeede lewru maa nanngeede naange.

Sifa mayre:

Limoore darɗe mayre ko darɗe ɗiɗi, o saatinana jannugol e majje, sifa mayre ko hono nii:

A- O habbira, o jannga udditgol o moolo o wiya bismillaahi, o jannga Faatiha, refti o juutna janngugol.

b- Refti o nannga koppi, faa juuta.

J- Refti o ɓamtoo iwde e rukuu'u, o wiya: (sami'allaahu liman hamidahu), refti o jannga faatiha, refti o jannga janngugol juutngol ɓurngol raɓɓiɗude e gadanol ngol.

d- Refti o nannga koppi ko faa juutuɗo ɓuruɗo arano on raɓɓiɗidde.

h- Refti o ɓamtoo e rukuu, o wi'a: samiallaahu liman hamidahuu (Alla nanii jettuɗo Mo).

W- Refti o sujja sujuuduuji ɗiɗi juutɗi.

Z- Refti o ummoo ngam darnde ɗimmere, nde na way hono darnde adanere, kono nde na ɓuri nde

raɓɓidiɗinde.

Sunnaaji mayre:

A) Noddinannde e konngol: (Juulde deental).

B) Nde juulee e dental.

C) Juunnude daragol juulde, e rukuu mum, e sujuudu mum.

D) No raka'aare ɗiɗaɓrede nden ɓura raɓɓiɗidde illa e arrandeere.

H) Waaju caggal mayre, e hirjin'de e gollude dewe e accude boppi.

W) Hebbinde du'aawu e hoytinkinaade e ɗaɓɓude yaafa e sakkaade.

Sappo e jeetataɓel: Juulde ɗaɓɓere ndiyam:

1) Ɗaɓɓere ndiyam:.

Woni yaɓɓude yarngo to joomiraaɗo no O jippina toɓo saanga Hokkere.

Waktu mo juulde ɗaɓɓere ndiyam ɗagotoo:

Juulde ɗaɓɓere yarngo na yamiree so leyi yoori, toɓo wayrii, torra waɗii ngam tayʼugol kammu, goordugal fuh laatanaakiɓe e woytaade e joomiiɓe, ɓe ɗaɓɓira o ndiyam, ɓe ɗaɓɓira o e kala nooneeji woytagol.

a- Saangaa e juulde dental, walla gooto gooto.

b- Wakkati goɗɗo ko e toragol e nder kuɗba jumma, ɗo kuɗboowo o torotoo, juulɓe ɓen ina wi'a aamina e tornde makko ndee.

J- Saanga kadi e du'aade e kala waktu, tawa alaa

heen juulde walla kuɗba.

Ñaawoore Juulde ɗaɓɓere ndiyam:

Sunna tabitinaaɗo si sabaabu mum heɓaama, sabu golle Nelaaɗo Alla juul e mum hisna ɗum, wanno e hadiis ɓiy zaydi Allah wele ɗum:

«خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى الْمُصَلَّى، فَاسْتَسْقَى، وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، وَقَلَبَ رِدَاءَهُ، وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ».

"Annabi yaltiino to juulirde, o ɗaɓɓiti toɓo, o hucciti kaaba, o wayliti saaya makko, o juuli darɗe ɗiɗi"[1].

Sifa Juulde ɗaɓɓere ndiyam:

Sifa juulde ɗaɓɓere ndiyam ley nokkumun hono juulde Taaske. Na yiɗaa nde waɗee ka julirde hono juulde iidi, sariyaaji mayre ko hono sariyaaji juulde iidi; e limoore darɗe, e feññinugol/janginde jannde, e wonde mayre hinde juulee ko adii kuɗba, e takbiiraaji ɓeydaaɗi ka darnde aranere e ɗiɗaɓere ko adii jannde, Hono no adirii hollireede mum e Juulde Taaske e koorka. O huɗboo kuɗba gooto.

Sappo e jeenayaɓo: kiiteeji maayɓe:

Gadanel : on yaalirɗo maayoowo:

1- Ana sunna e on yaalirɗo maayoowo no longgina ɗum: «laa ilaaha illal laahu».

2- Ana sunnee o fewtinee qibbla.

[1] Ko Bukhari fillii mo (1012), e Muslim (894).

3- Muɓɓude gite makko.

4- Ana sunninee suhrude maaydo caggal maayde makko e comcol.

5- Ina haani yaawneede landinere makko.

6- Na wajibii yoɓude niamaande makko yaawnee.

7- Maaydo ina lootee, ina waɗee ley kasanke, ɗii ɗiɗi fof ko farilla kifaaya.

Ɗiɗoɓel: kiiteeji juulde dow maaydo:

Ñaawoore mayre: wonaa farilla keyɗeteedo.

Sarɗiiji mayre:

1) Fewtude qibbla.

2- Suurude al awra.

3) Woɗɗaade coɓe.

4) Laaɓal juuloowo dow maaydo e juuleteedo dow mum.

5) Al silaamaaku juuloowo e juuleteedo.

6) Yaalirde janaaza so tawii omo ley wuro.

7) Tawa o killifaado.

Nuuyle mayre:

1) Daraade ley mayre.

2- Kabbiraali nay ɗin.

3) Janngude Faatiha.

4) Juulde e Nelaado yo jam e kisal won makko.

5) Ñaaganaade/ du'anaade maaydo.

6) Rewondiral.

7) Jebbilaade.

Sunnaaji mayre:

1) Ɓamtude juuɗe wondude e kala habbiraandu.

2) Moolaade.

3) Du'anaade hoore mun e al silaami'en.

4- Gonndaade jannde.

5) No daroo caggal habbiraago nayaɓo, ko adii salminaango seeɗa.

6) Fawde junngo ñaamo e dow nano dow ɓernde.

7) Yeccitaade ñaamo saanga cilmingol.

Sifa mayre:

Yo imaam e teelɗo daro fonnde becce gorko, hakkunde debbo, o habbira harminorgo, o moolo, o janngataa du'aawu udditigol, o fuɗɗira innde Allah, o jannga faatiha.

Refti o habbira, o juula caggal ɗuum e dow Nelaaɗo yo ALLA juul e dow mum O hisna ɗum, refti o habbira, o du'anoroo mayɗo on ko tabiti e du'aawuuji; Yeru konngol nulaaɗo juulde e kisdam won e mun-:

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا، وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا، وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا، اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الإِيمَانِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الإِسْلَامِ، اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ، وَلَا تُضِلَّنَا بَعْدَهُ».

«Allah yaafo guurɗo amen e maayɗo amen, e pamaro amen e mawɗo amen, e gorko amen e debbo amen, e tawaaɗo amen e welsindiiɗo amen.

Allah, kala mo wuurinɗaa e amen,wuurnu mo e dow goongɗinal, de kala mo warɗaa e amen, yo a warmo e dow Lislaamu. yaa Allah pati haɗu'men njobdi makko, fati A majjin men caggal makko»[1]

E konngol makko:

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الْأَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ، وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ، وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ، وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ».

«Allah yaafo mo, njurmoɗaa mo, sellinaamo, yaafoɗaamo, teddin jipporde makko, yaajin naatirde makko, lootmo ndiyam e galas e malmalluuje, laɓɓin mo e goofi no laɓɓinirtaa comcol ranewol e tuundi, lomtin mo galle ɓurɗo moƴƴude e galle makko, e yimɓe ɓurɓe moƴƴude e yimɓe makko, e debbo ɓurɗo debbo makko moƴƴude, naannu mo Aljanna, reen mo e lepte qabru, e lepte Yiite»[2]. Rewti o habbira, o daroo caggal mayre seeɗa, rewti o salmina salminaango gooto fara ñaamo makko.

[1] 40- Abuu Daawuud yaltani mbo (3201), e Tirmiji (1024), Tirmiji wiyi kombo labaado celludo.

[2] Ko Muslim yaltani mo (962).

Wiɗorde tataɓere: Fii asakal/ jakka:

1 - Firo asakal e martaba mun:

Askal ko firti woni: ɓamtaare e ɓeydaari.

Askal e sariya: yo Hakke wajibiiɗo e jawɗeele keeriiɗe ngam fedde keeriinde.

Ndee woni doosgal tataɓal e doosɗe islaam, Ndee woni horŋondirde e juulde e nder Alqur'aana e nokkuuje capanɗe jeetati e ɗiɗi, ko hollirta mawnugol darja mayre.

ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ...﴾

(Ñiiɓnee juulde tottiron asakal...) -[Simoore Baqara: 43-].

Nelaaɗo Alla -yo juulde e kisndam won e mun wi'i:

«بُنِيَ الإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّـهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّـهِ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَحَجِّ الْبَيْتِ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ».

«Lislaamu on mahiraama doose jowi: Ko sheedagol rewteeɗo tanaa Allaahu alaa, e wonnde Muhammadu ko nulaado Alla, e niiɓ-nugol julde nden, e tottugol asakal ngal, e hajjoygol ka suudu [hoormanteeru], e hoorugol suumayee »[1].

De al silaami'en kawri dow farillaaku majjum, E

[1] Ko Buhkaari yaltani mo, limoore (8), e Muslim, limoore (111).

dow keeferaaku on yankirɗo wajibagol mayre. E haɓude on kaɗuɗo yaltinde zakka.

2- Sarɗiiji wajibagol zakka:

a) Ndimaagu: Askal waajibaaki e dow jiyaaɗo; sabu o alah jawdi, ko woni e juuɗe makko kon ko jawdi mawɗo makko, ɗum waɗi askal makko hino e dow mawɗo makko.

b) Islaam: o waajibaaki e keefeero; sabu ko o rewde Alla e ɗoftal, keefeero noon jeyaaka e yimɓe rewooɓe Alla e ɗowtal.

J) Jogaade Nisaab: Askal waɗɗaaki e jawdi nde heewaani Nisaab ; ɗum woni fotde anndaande e jawdi.

D) Jeyal timmungal: no jawdi ndin laato jeyaandi neɗɗo jeyal timmungal kiɓɓal, askal walaa e jawdi ndi jeyal mum tabitaani, yeru ñamaande kitaaba.

h) Rewugol/ ɓettagol hitaande dow jawdi: Sabu hadiis Aysata yo Alla wele mo ɓantaaɗo:

«لَا زَكَاةَ فِي مَالٍ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ».

«Askal walaa e jawdi haa hitaande waylitoo e mum»[1].

3- Jawleele ɗe askal waɗɗii e dow mum:

Gadanel: Jawdi ndariindi,

Ɗum woni geloodi, na'i e ndammuule, askal na waɗɗii e majji e sarɗiiji ɗiɗi:

[1] Ko Ibnu Maaja yaltini mo e (1792), e Tirmiji (63) e (631).

1- Jogiteede ngam kosam e rimugol, wonaa ngam gollal.

2- Ɗi ngona durooji, Askal fawaaki e jawdi ndi wuurnirteendi ñaamri ndi joom mum soodi, walla mofti e huɗo walla goɗɗum, Askal alaa e ndin dureteendi ley yoga e hitaande, tawa wanaa ko ɓuri heewde hen maa nde fuh.

4: Nisaabuuji muumuntaaji neemorteeɗi:

1- Askal geloodi:

So sarɗiiji kiɓɓii; ana wajibii e kala geloodi joyi mbaalu gootu, e kala sappo baali ɗiɗi, e kala sappo e joyi baali tati, e kala noogay baali nayi, Hono no sunna e ijmaa holliri dow majjum. So ɗi njottiima noogay e jowi, ina yoɓee heen bintu makhaad, ɗum woni ngan timminga hitaande wootere nde naati e ɗimmere, si nga heɓaaka, ibnu labuun ina lomto nga.

So geloodi yottiima capanɗe tati e jeegom, wajibii e majji bintu labuun, ko ɗuum woni nga timmininga duuɓi ɗiɗi.

So ɗi yottiima cappanɗe nay e jeegom, wajibii heen hiqqa, ko ɗuum woni ngan timmininga duuɓi tati.

So geloodi hewtii cappanɗe jeegom e go'o, fawii heen Jad'a, ko ɗum woni ngan hebbininga duuɓi nay.

So tawii limoore geloodi yottike cappanɗe

jeeɗiɗi e jeegom, no waɗɗii e majji ɓiɓɓe labuun ɗiɗo.

Si gelooɓi yottike cappanɗe jeenay e go'o, wajibii e majji hiqaaji ɗiɗi.

Si geelooɓi ɗin ɓeydii e dow teemedere e noogay e go'o, waajibii e majji banaati labuun tati. Caggal ɗuum, e kala capanɗe nayi bintu labuun, e kala capanɗe joyi hiqqa.

2- Askal/zakka na'i:

Waɗii farilla e majji so sarɗiiji ɗin timmii, so ɗi keewtii cappantati: tabii'u wolla tabii'atun; ɗum woni kala ko hebbini hitaande wootere, naati e ɗiɗaɓere nden.

Hay e huunde alaa e ko heewaani/ hewtay cappanɗe tati.

So tawi ɗi yottiima capanɗe nayi; waajibi e majji niale, ko ɗuum woni ngeen hebbininge duuɓi ɗiɗi.

So tawi keewal na'i ɓeydiima/ ɓurii cappanɗe nayi, ana wajibii e kala cappanɗe tati e majji ngaari duuɓiri maa nagge duuɓire, e kala cappanɗe nayi kadi nagge duuɓi ɗiɗi.

3- Askal baali:

So limoore baali yottike cappanɗe nayi fon so ɗi baali maa be'i ana fawii e majji ndammuwol gootol, nde o woni njawdiri maa mbeewa dewa.

Askal fawaaki edow daabaaji so limoore mum niakki capanɗe nay. So tawii limoore dammuule

hewtii teemedere e noogay e go'o, na fawii heen baali ɗiɗi. So ɗi yottike teemedde ɗiɗi e go'o, waɗɗii e majje baali tati.

Refti farilla on tabita heen caggal ndee limoore, fawii e kala teemedere baala ngoota, kala ley teemede nay fuh baali nayi, nii nih yaade.

Ɗiɗoɓel: Askal ko yalti e leydi:

Ko yaltata e leydi yo noone ɗiɗi:

1) Gabbe e ɓesnaaɗe.

2) Njameeje/ ko woni ley leydi.

Noone arano: Demeteeɗe e ɓesnaaɗe.

Asakal na waɗɗii e gabbe ; hono : alkamaari e sa'iiri e maaro. E nder ɓesnaaɗe ɗin; wano: tamaro e zabiibi, Waɗɗaaki e ko wonaa ɗum e puɗooji ɗin ; hono dende en e ɓiɓɓe leɗɗe..

Sarɗiiji waɗɗagol Asakal e gabbe e ɓesnaaɗe:

1) No ɗe laatoo mofteteeɗe : alaa asakal e ko moftetaake hono ɗemɗe/ muyteteeɗe e ɓiɓɓe leɗɗe.

Ɗe laato jeyaaɗe: askal alaa e ko yeeyirtee limoore maa etegol; hono dende, e basalle, e rummaan, e ko nanndi e ɗum.

3) No ɗe hewta nisaab: ɗum woni awsuquuji joy, askal walaa e ko ñaki ɗum.

4) Tawa nisaab on na maraa saanga wajibagol zakka.

Kala keɓɗo ɗum caggal waktu waɗɗaade askal,

askal fawaaki e makko, hono so o soodii ɗum maa o hokkaama caggal hetteede/ itteede.

Waktu waajibagol askal (zaka) mum:

Asakal na fawii e gabbe e dimɗe tuma moyʏʏere majje fuɗɗii, Maande fuɗɗoode peewal ko arata ko:

a- Ley wabbeere: so nde saɗtii, nde yoori, nde perli.

b- Ley fii dimɗe tamarooje: ko yo ɗe wojju walla ɗe oolɗa.

J- Ley inabooje : ko yo ɗe won newiiɗe, welɗe.

Nisaabu mum:

Nisaabu gawri e ɓiɓɓe leɗɗe: joy awsuq, wusku ko cappanɗe jeegom sa'a, Nisaab o ko teemede tati sa'awal Annabiijo, a na waara e kilogaraamji: hedde 900 kg.

Fotde fotnde askal (zaka) waɗɗiinde heen:

Wajibii sappoɓal e dow ko yarnaa tawa alaa tampere e costo; hono ko yarnirtee e ndiyam toɓo e ceewle.

Waɗɗiima feccere sappaɓal e ko yarniraa tampere; hono ko yarnirtee ndiyam wuggaaɗam gila e ɓulli e caatli e juuɗe neemoraaɗi maa kaɓirɗe kese.

Noone ɗiɗaɓo: Njamndiiji:

Ana e nooneeji ko yalti e leydi: nafooji wonɗi ley leydi, Ɗum woni kala ko itta e nder leydi tawa jeydaa e mayri, wano kaŋŋe e kaalis e njamndi e

kaŋŋeeli.

Waktu waajibagol asakal heen:

So o heɓi ɗum o jeyii ɗum, yo o tottu askal mum law, sabu sartaa e mum hitaande timmude. Nisaab mum ko nisaab kaŋŋe e kaalis, yaltinte heen ko nayaɓal sappo e qiima mum.

Tatoɓel: Askal kaŋŋe e cardi:

Ceede ɗen ko: kaŋŋe e kaalis e ɗereeji ceede, askal majji yo ko waɗɗii/ wajibi. Woni daliil ɗuum ko daalol Alla towɗo O:

﴿...وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾﴾

(Been ɓe no mooɓindira kaŋŋe e kaalise hara ɓe wintortaako (nafqataaɗe) fii laawol Alla, weltinirɓe lepte muusuɗe). Attawba 34.

Warii e hadiis:

«مَا مِنْ صَاحِبِ ذَهَبٍ وَلَا فِضَّةٍ لَا يُؤَدِّي فِيهَا حَقَّهَا؛ إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صُفِّحَتْ لَهُ صَفَائِحُ مِنْ نَارٍ».

«A la joom kaŋŋe e kaalis mo askataaɗe; si wonaa ñande Darngal o waɗane beɗi e jayngol»[1].

Annduɓe ɓen fof kawrii e dow wonde askal ko waɗɗii e dow kannŋe e kaalis, ɗereeji ceede ɗin non ina njogii sariya kannŋe e kaalis; sabu ɗi lomtii

[1] Ko Bukaari yaltani mo (1402), e Muslim (2287).

nokku majji e nder njulaagu kaalis.

Nisaabu Zakah e jawdi kaalis, e fotde fotnde itteede heen:

Ko nisaab kannŋe maa kaalis; sabou ɗi lomtii ɗi e njoɓdi, si ɗi njottiima nisaab gootel e majji, askal waɗɗiima heen, ko ɓuri heewde hannde, nisaab ɗereeji ceede fotirte ko e kaalis; sabou ɗi ɓuri kannŋe yaafde, ɗi njottora nisaab mum yeesom. Si juulɗo jogiima ko foti e qiima (595) garaam e kaalis, tawi ɗum timmii hitaande e junngo makko, askal waɗɗiima e mum. Qiim giraam kaalis no waylitoo wakkati, kala jom jawdi seeɗa anndaa si njottiima nisaab walla alaa, yo o ƴam yeeyooɓe kaalis qiima graam kaalis, rewti o fiya ɗum e (595), ko yalti heen ko woni nisaab.

Faayida: So o yiɗii yaltinde askal jawdi mum; o fecca Nisaab e capanɗe nay, ko yalti heen koo fotde woni parlaandi ndin.

Nayaɓel ngel woni: Askal njeeyguuji (julorteeɗi) ɗin:

Woni ko hebliraa fii njulaagu ngam heɓde tino, Gineeji njulaagu ɗin ina mbaɗɗi kala sifaa jawle ko wonaa kaalisi, hebliraaɗe njulaagu; hono Otooji, e comci, e bendiiji, e njamndi, e leɗɗe e ko wonaa ɗuum.

Sarɗiiji waɗɗagol askal njeeyguuji (julorteeɗi) ɗin:

1- Jeyde ɗum ka golle mum; hono yeeygol, e

akiri/hasude, e ko wonaa ɗuum e mbaadiiji faggaade.

2- Yo o jeyru ndi e anniya njulaagu; ɗum firti ko yo o anniyo danyʼide mayru, sabu ko anniya woni doosgal golle, njulaagu ne ko gollal, ɗum waɗi ala e sago anniya wondu e maggu hono golle goɗɗe ɗe.

3- No coggu mum yottoo nisaabu e gootal e kaalisji ɗiɗi ɗin.

4- Timmugol hitaande e dow mum, woni waylitaade hitaande.

No zakka gineeji jaagu ittirtee:

No gineeji ɗii hiisoree gootel e ceede ɗiɗi so hitaande timmi kaŋŋe walla kaalis. Si ɗi qiimaama, tawi ɗi njottike nisaab e gootal e ceede kaŋŋe maa kaalis; o yaltina nayaɓal sappo e qiim majji.

Joyoɓel: Askal muddi hoore/ zakka yarde:

Ɗuum ko sadak baɗɗiiɗo/ wajibiiɗo e timmoode lewru ramadan, O farraama ley hitaande ɗiɗaɓere Hijjira.

Ñaawoore mum:

Askal muddi hoore ko waɗɗii e dow kala juulɗo jogiido e ñalawma juulɗe e jemma mum ñaamdu ɓurɗu ko heyʼata mo kanko e ɓeynguure makko. Ina waɗɗi e kala juulɗo; gorko maa debbo, suka maa mawɗo, dimo maa maccuɗo, Ngam Hadiise:

«فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ زَكَاةَ الْفِطْرِ عَلَى الْعَبْدِ وَالْحُرِّ، وَالذَّكَرِ وَالْأُنْثَى، وَالصَّغِيرِ

وَالْكَبِيرِ، مِنَ الْمُسْلِمِينَ».

« Nulaaɗo Alla yo kisal e jam won e makko farli askal fitir e dow maccuɗo e dimo, e gorko e debbo, e pamaro e mawɗo, e nder juulɓe »[1]. Farraama firti ko tilsinaa e ko waɗɗii.

Hikma e sariyanagol maggal:

Ibnu Abbaas yo Alla weleɓe o wii:

«فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ زَكَاةَ الْفِطْرِ؛ طُهْرَةً لِلصَّائِمِ مِنَ اللَّغْوِ وَالرَّفَثِ، وَطُعْمَةً لِلْمَسَاكِينِ».

Nelaaɗo Alla kisal won e mum farlii Askal muddi hoore, ngam laɓɓinirgal hoorɗo e haala meere e caateendi, e ñaaminde miskinɓe.[2]

Waktu waɗɗagol mum e yofugol mum:

Askal muddi hoore waɗɗoto e mutde naange jemma juulde. Na yiɗa yaltinnde nde ñalaande iidi ko adii yahde to juulirde iidi. Dagataako neeɓtinde nde caggal juulal iidi, So o neeɓtinii nde haa juulde iidi waɗi, o ittan o bangal yoɓude, o heɓan bakkaat sabu o neeɓtinii nde gaa waktu mum keeriiɗo.

ana dagii ardinde o yeeso iidi nialooma maa nialoomaaji ɗiɗi.

Al qadara makko e ko ittetee hen:

Saa e ñaamri ndi yimɓe leydi ndi woowi; yeru

[1] fillii ɗum bukhaari, limoore (1432), e muslim, limoore (984).

[2] Ko Abuu Daawuud yaltani mo (1609), e Ibnu Maaja (1827), Albaani sellani mbo e sahiih Abii Daawuud (1609).

maaro e tamorooje e gabbe Walla ko wanaa ɗum. Pe'esal Saa ko: na waara kilogramaaji tati . Dagaaki yoɓde kaalis e nokku mum; sabi e ɗum luutndi yamiroore nelaaɗo -juulde e kisal won e mum.-.

Ittude zakka e ɗo o firritetee:

Wakkati mo o ittetee:

Ana wajibii ittude zakka law so wattumun yoni. Dagataako neeɓtinde ɗum si wonaa e darura, yeru, tawa jawdi ndin wona e leydi woɗɗundi mo, alaa kadi mo o halfinta.

Nokku ɗo o ittetee:

Ko ɓuri moyʼyʼude yaltingol askal e leydi ɗo jawdi ndin woni, Ina dagoo egginde ngal gila e leydi ndi jawdi ndin woni faade e leydi wonndi ley al haaliiji heeriiɗi:

A- So tawii alaa e nder leydi ndin haajaaɗo askal.

B- So sakiike ɓadiiɗo tawaama ley leydi.

J- Si tawaama maslaha sariya na woodi e nawgol maggal, hono: nawgol maggal faade e nokkuuje juulɓe tampinaaɓe e heege e ilamji.

Askal na waɗɗii e jawdi suka e ginnɗo/ kaahaaŋu, ngam kuuɓal daliilaaji ɗin, ko fewjoowo maɓɓe e jawdi ndin yaltinantaɓe askal. Dagaaki tottude askal si wonaa e anniya, Sabou konngol Nelaaɗo -yo juulde e kisdam won e makko-:

«إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ».

«Golle ɗen ko annuyeeji ɗin jaɓirtee»[1].

Hokketeeɓe askal:

Nooneeji fotɓe totteede askal ɓen ko jeetaton:

Noone arano: waasɓe

Ɓeen woni ɓe keɓataa hajeeji maɓɓe himmuɗi immoraade e joodorde, e ñamri, e comci, Fotde ko tottirtee e askal on ko yonata ɓe e ɓeen ɓeɓe ñaminta hitaande.

Fedde ɗimmere: miskineeɓe:

Ɓeen woni heɓooɓe ko ɓuri heewde e ko heƴataɗum'en, kono ɓe heɓataa kuuɓal mun, yeru: on jogiiɗo njobdi, kono ndi heƴataa mo hitaande.

Al qadara ko ɓe hokketee e zakka: kiɓɓal ko heƴataɓe e ko heƴata koreeji maɓɓe hitaande.

Feccere tataɓer: Gollooɓe heen:

Ɓen ɓe ardiiɗo halfinta fii mooɓtugol Jakka on, maa ɓe toppitoo reenugol o maa yottinngol o ka ɓe haajaaɓe.

Hoddiro ko ɓe tottirtee e askal: ko fotde njobdi maɓɓe e golle maɓɓe, so tawii ɓe ngalaa njobdi lewru iwde e laamu.

Feccere nayaɓere: ɓe ɓerɗe mu'en woownetee islaam :

Kamɓe woni kala yeleteeɗo dokkal : na naanna ɗum lislaam, maa semmbe gomɗinal makko, maa

[1] Ko Bukhari fillii mo, limoore (1) e Muslim, limoore (1907).

na nannta bone makko e juulɓe ɓen.

Fotde ko ɓe tottirtee e askal on: ko yeru ko waawata su'ude ɓerɗe maɓɓe.

Feccere joyaɓere: Maccuɓe:

Ɗum na faandore: rinɗingol maccuɓe ɓen e ɗaɓɓuɓe sottitaade.

Mukaatabu: woni jeyaaɗo sooduɗo hoore mum e juuɗe jeyɗo mum, Ana naata heen coottiigu kaɓɓaaɓe juulɓe e nder hareeji.

Fedde jeegaɓere: Joɓanteeɓe ñamaande, ɓe nooneeji ɗiɗi:

Arano: Kala jogiiɗo niamaande ngam haajuuji mum, o alaa ko o yoɓirta ɗum, O tottiree ko yoɓata niamaande makko.

Ɗiɗoɓo: mo niamaande woni e mum sabu moƴƴinde makko hakkunde yimɓe, O rokkete ko yobata niamaande makko hay so tawii o alɗuɗo.

Noone jeeɗaɓo: fii Allah:

Ko ɓeen woni waɗooɓe jihaadi e laawol Allah.

Fotde ko ɓe tottetee e askal: Ko heƴataɓe e jihaad e laawol Alla; yeru waɗɗorde, kaɓorgal, ñamri e ko nanndi e ɗum.

Fedde jeetaɓere: Ɓii laawol:

On woni ɗatniiɗo mo nafaqa mum gasi, maa wujjaama, heddanaaki'o jawdi yottinoori mo wuro makko.

Fotde ko o tottetee e askal yo ko yottinta mo e

leydi makko, hay si o alɗuɗo toon.

Wiɗorde nayoɓere: Koorka:

Koorka woni:

Rewirde Alla toowɗo O nanngude hoore mum e tayʼooji gila yʼellitaade fajiri haa naange muta.

wo ka doosgal / nuygal e doosɗe islaam. Ka farilla e farillaaji Alla toowɗo, Ka anndaaka e diine e daruura. Qur'aana e sunna e kawral al silaami'en fof na holli waajibaare mum.

ALLA TOOWƊO O wi'i:

﴿شَهۡرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلۡقُرۡءَانُ هُدٗى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَٰتٖ مِّنَ ٱلۡهُدَىٰ وَٱلۡفُرۡقَانِۚ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ ٱلشَّهۡرَ فَلۡيَصُمۡهُ...﴾

(Lewru koorka ndun, ndu Alqur'aanaare nden jippinaa ley mun, ko ndu peewal wonannde yimɓe ɓen e ɓangannduyeeji (ɓannginaaɗe) immorde e peewal e serndugol. kala he mon seediiɗo lewru ndun, yo o hooru ndu...) Al Baqara 185.

Sarɗiiji waajibaaku hoorde lewru koorka:

1- Islaam, sellantah e keefeero.

2- Baali gaaku, wajibataako e cukalel, Koorka na sella e cukalel peertungel, ɗum wonan namo naafilla.

3- Hakkille; koorka fawaaki e kaangaaɗo, sellataa kadi e makko, sabu anniya walaa hen.

4- Waawde ɗum, Wajibaaki ɗow ñawɗo mo

waawaa korka, wajibaaki dow ɗatniiɗo/ dawɗo, Ɓe yoɓan mo kala nde gelldol ngol iwi: ñawu e dawol. Ina sarɗee cellal maggal e debbo: tayˇgol yˇiiyˇam fiilayru e ɓesngu.

Ina tabitira naatgol lewru koorka e geɗe ɗiɗi:

(a- Yieede lewru koorka, Ngam haala Nelaaɗo yo jam e kisal ngon e mum:

«صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ، وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ».

«Kooree so ndu yi'aama, tayˇee so ndu yi'aama» (48).[1]

b- timmin'de yaawa cappanɗe tati, so lewru ramadan yi'aaka, maa won ko haɗindu yi'eede hono cuddu e colla e ko wa'i non, sabi kongol Annabi alla juul e mum hisna ɗum:

«فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ؛ فَأَكْمِلُوا عِدَّةَ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ يَوْمًا».

«So ndu suuɗike'on; timminee yaawa cappanɗe tati».[2]

Anniya ley koorka:

Koorka, hono dewe goɗɗe ɗen, sellataa so wanaa e anniya. Waktu waajibaare anniya e koorka farilla ina seerti e tanaa mun, ɓangingol ɗum hono no wardata nih:

Aranel: Korrka wajibiika; hono hoorde lewru

[1] fillii ɗum bukhaari, limoore (1810), e muslim, limoore (1086).
[2] Ko Buhkaari yaltani mo, limoore (1909).

koorka, walla yoɓude, walla fodoore, anniya makko na wajibii jemma ko adii ɗellitagol fajri, Ngam konngol Nelaaɗo Alla-yo juulde e kisdam won e mun:

«مَن لَمْ يُبَيِّتْ الصِّيَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَلَا صِيَامَ لَهُ».

Kala mo waalaani e anniya korka gila e jemma, o alaa koorka".[1]

Ɗiɗaɓel: Koorka ɗowtagol, no dagii neɗɗo anniyyoo mo e nialawma. E sarɗi tawa o ñaamaali ko bonnata koorka caggal ɗellitaade fajiri.

Bonnooji korka:

Adanel : reentude e debbo: mande kala hoorɗo reenti e debbo korka mun bonii, ana wajibii e makko yoɓude on ñalooma. Hino waɗɗii e dow makko Kaffaara wondude e yoɓugol, nde woni: rimɗinde daande, So o heɓaani, o hoora lebbi ɗiɗi jokkondirɗi, Si o waaway ngam geldol sariya, yo o ñammin miskineeɓe capanɗe jeegom, kala miskiin feccere saawal e ñamri ñaameteendi e leydi ndi.

Ɗiɗoɓel : Jippinde maniyyu: sabu ɓuucaade, walla memede, walla yaltinde maniyyu e hoore mum, walla warwartinde e ndaarɗe, ana dow makko yoɓude tan nga feeti kaffaara; sabu kaffaara na heertanii renntude e debbo . Joon'non ɗaaniiɗo,

[1] 50- Ko Ahmad yaltini mo (26457), e Abuu Daawuud (2454), e Nisaa'ii (2331) ko kanko jeyi o lafju.

so o hoyɗitike, dey maniyyu tellii e makko; hay huunde waɗɗaaki mo; sabu ɗum wonaa e cuɓal makko, o lootoo janaaba.

Tatoɓel: muraade ñaama wolla yara : Sabu konngol Alla toowdo O:

﴿...وَكُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ ٱلۡخَيۡطُ ٱلۡأَبۡيَضُ مِنَ ٱلۡخَيۡطِ ٱلۡأَسۡوَدِ مِنَ ٱلۡفَجۡرِۖ ثُمَّ أَتِمُّواْ ٱلصِّيَامَ إِلَى ٱلَّيۡلِ...﴾

Ñaamee yaron haa faa waawol senndude gaarawol danewol e ɓalewol ngol e pooyngol, reftii timminiron koorka kan jemma. Al Baqara 187.

Joon'non on ñaamɗo maa yarɗo wo yeggitiɗɗo; fay huunde walaa e makko. Ngam Hadiise :

«مَن نَسِيَ وَهُوَ صَائِمٌ، فَأَكَلَ أَوْ شَرِبَ، فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ، فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللَّهُ وَسَقَاهُ».

«Kala yeggitiɗɗo yo hoordo, de ñaami walla yari, yo o timmin koorko makko, ko Alla ñaamnimo o yarnimo»[1].

Nayoɓel: Yaltinde tuurre tawa ko aan teyi/ murii, ammaa on mo tuurre fooli tawa o teyʼaani, ɗum bonnataa koorka makko. Sabu konngol Nelaaɗo yo jam e kisal won e mum:

«مَنْ ذَرَعَهُ الْقَيءُ فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاءٌ، وَمَن اسْتَقَاءَ عَمْدًا فَلْيَقْضِ».

« Kala mo tuurre fooli, alaa e mum yoɓude, kala

[1] Ko Bukhari fillii mo (6669) e Muslim (2709).

kadi muriiɗo tuuti, yo o yoɓo »[1].

Joyoɓel: yaltinde ƴiiƴam e ɓanndu; e soppagol, walla taƴde ɗaɗol, wolla ittude ƴiiƴam ngam sakkaade ɗam ngam wallude ñawɗo; ɗum fof ina taƴa koorka. Tawi non yaltinngol ƴiiƴam seeɗa ngam wiɗto, ɗuum torrataa e koorka. Ko non kadi yaltugol ƴiiƴam tawa wonaa e muuyɗe makko; yeru tuurre, walla barmeeje, walla ittugol ñiinde; ɗuum torrata e koorka.

Hoɓe woni dagnanaaɓe yarde e nder lewru koorka:

Geɓal aranal: ɓen dagnanaaɓe yarde, ana wajibii e maɓɓe yoɓude, ɓeen ngoni:

Aranel: Ñawɗo mo na yelee sella, hoorde na torra'o maa ana tiiɗi'o.

Ɗiɗoɓel: Ɗanniiɗo/ dawɗo; foti o heɓii tampere e ɗannagol makko walla o heɓaani.

Woni daliil e majji ko daalol Alla:

﴿...وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ...﴾

(On tawaaɗo no ñawni (faawni) maa himo e dawol, o lomtinanɗe ley ñalaaɗe goɗɗe...) Al Baqara 185.

Tataɓel: debbo reeduɗo walla muyninoowo, si koorko sattaniiɓe, walla loriiɓe walla sukaaɓe maɓɓe, e ɓe nanndi e ñawɗo, ɓeen ina daganiiɓe taƴde koorka, kono ina waɗɗiiɓe yoɓde koorka e

[1] Ko Abuu Daawuud yaltani mo (2380), e Tirmidhi (719), e Ibnu Maaja (676).

waktu goɗɗo.

Nayoɓel: Piiliiɗo e gonduɗo e ƴiiƴam ɓesngu, tayƴude ina waɗɗii e maɓɓe, koorka maɓɓe sellataa, ana waɗɗi e maɓɓe yoɓde e balde goɗɗe.

Feccere ɗiɗaɓere: On dagnanaaɗo tayƴde, tawa kaffaara wajibii e mum nga feeti yoɓude, ɓeen ngoni:

Aranel: Ñawɗo mo sellugol mum yaamaaka/ jikkataake.

Ɗiɗoɓel: Nayeejo mo waawaa hoorde.

Ɓeen non ɓe tayƴan, ɓe ñammina miskiin kala ñalawma lewru koorka. Si nayeejo yottii faa nokku majjuki hakkille, jappegol fawtiima e makko, o yaran alaa ko fawii e makko.

Wakktu ñaawgol e ñaawoore leelnugol mum:

Ana wajibii yoɓde koorka hade koorka ngokka naatude. Ko ɓuri moyƴude ko yaawnaade yoɓude, Dagaaki neeɓtinde yoɓde haa koorka ngokka naata. Yettaama e Aysata yo Alla wele mo o wi'i:

«كَانَ يَكُونُ عَلَيَّ الصَّوْمُ مِنْ رَمَضَانَ، فَمَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَقْضِيَ إِلَّا فِي شَعْبَانَ لِمَكَانِ رَسُولِ اللهِ ﷺ».

«Miɗa rewetenoo yoɓde koorka ramadan, mi waawataano yoɓde haa nder lewru Yaawa sabi teddugol Neladɗo Allah juul e mum hisna ɗum e

am»[1].

Kala neeɓnuɗo yoɓde caggal koorka ɗimma, ina woodani mo sifaaji ɗiɗi:

1- Ta wa o leelnu ngam geldol sariya, yeru: ñaw ngun jokku e makko faa koorka goɗɗo naata, oo noon, waɗɗi e makko ko yoɓde tan.

2- No o neemtinira nga feeti geldol sariya, o heɓal junuubu ngam neemtinde, ana wajibii o tuuba, o ñammina miskin e kala ñannde.

Koorka ɗowtagol on mo ñamaade woni e mun:

Kala jogiiɗo ñamaale suumayee, ko ɓuri yo o heyʼo o yoɓa ñamaade fade makko hoorde naafilla. Kono si koorka naafilla kan wonii ka waktu mum waasotoo -yeru koorka Arafa e Aashuraa-; o hoora ɗum hade e makko yoɓde; sabu yoɓde nden waktu mum na yaaji, tawi noon Aashuraa e Arafa na waasoo. Kono o hoorataa jeegom Shawwaal si wonaa ɓaawo yoɓde.

Ko harmata hoorude:

1- Hoorde ñande juulde koorka, e ñande juulɗe taaske; ngam haɗeede.

2- Hoorde ñalaaɗe tasriik lewru hajju, So wanaa dakmitiiɗo e baɗɗo qiraan ka hajju, so o heɓaani mbaraangu (hadyeeri), Ñalaaɗe tasriik ɗee ngoni: ñalaande sappo e go'oɓere, e sappo e ɗiɗaɓere, e

[1] yaltani ɗum Bukaari, limoore (1849), e Muslim, limoore (1846).

sappo e tataɓere e lewru layya.

3- Ñalawma sikke ngam sikke, woni ñalawma cappanɗe tati Sa'baan, So jemma makko tawii duule maa ɗum colla ina haɗa yi'eede lewru.

Wañaa ɗi hooreede:

a- Heeroraade lewru rajaba e koorka. b- Heeroraade al jumaare e koorka, ngam haɗeede, So o hoorii ñalooma yeeso mayre maa caggal mayre wañegol ngol huncitoto.

Ko sunninaa hooreede:

a. Balɗe jeegon lewru sawwaal. Hoorde balɗe jeenay jil hijja, ko ɓuri teeŋode e majje yo ñande arafa, so wanaa wonannde hajjuɗo, sunnaaka e makko hoorde nde, hoorde nde na yoɓa kitaale ɗiɗi. J- Hoorde balɗe tati e kala lewru, ɓuri moƴƴude ko waɗɗa ɗum ñalaaɗe daneeje, ɗen woni: sappo e tati sappo e nayi sappo e joyi. D- Hoorde altineere e al kamisaare kala yontere, sabou Annabi yo juulde e kisdam won e makko o mo hoorannoo ɗe, sabi golle jeyaaɓe ɓen na ballee ley majje.

Koorka ɗowtal/ naafilla:

ʃ- Koorka Annabi Daawuuda: o hoorayno ñalawma, o yara ñalawma.

B- Hoorde lewru Alla Muharram, ko nduun woni lewru ɓurndu moƴƴude e ko sunnaa hooreede, ko ɓuri heen semmbineede: ko hoorde ñalawma Aashuraa, ko kañum woni sappoɓo e Muharram,

tawta jeenay mum; sabu haala makko yo Alla juul e dow makko O hisna mo:

«لَئِنْ بَقِيتُ إِلَى قَابِلٍ لَأَصُومَنَّ التَّاسِعَ».

''Si mi wuuri haa hitaande aroore, mi hooray jeenaɓo''.[1] Ina heefa bakkatuuji hitaande gadiinde nden.

Widorde jowaɓere nden: Hajju e Umra.

Hajju e ɗemngal: faandaare. E sariya: ko faandoraade suudu Alla hormaandu ndu e nokkuuji laaɓdi ɗin golle keeriiɗe e yonto keeriiɗo.

De Umra e ɗemngal woni yillagol.

E sariya: ko juuragol suudu hormaandu ndu e kala waktu e mbaadi ngam golle keeriiɗe.

Hajju ko gootel e doosɗe islaam e mahle mum mawɗe, O farraama/ tilsinaama e hitaande jeenaɓere fergo, Annabi juulde e kisal e mum hajji hajju gooto; ɗum woni (hajju mbayniigu).

Hajju ina waɗɗi laawol gootol e nguurndam wonannde on waawɗo, Ko ɓeydii koo, yo ɗoowtagol. Tawi non Umra ina wajibii ko no wnaa farilla e kongol ulama'en heewɓe, Ngam kongol makko mo jam e kisal woni e mum nde o ɣamanoo: ((mbele jihaad woodi e dow rewɓe?)) o wii:

«نَعَمْ، عَلَيْهِنَّ جِهَادٌ لَا قِتَالَ فِيهِ: الْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ».

[1] 54- Ko Muslim yaltani mo (1134).

«Eey, no fawii e maɓɓe jihaadi mo haɓre alaa e mum: hajju e umra»[1].

Sardiiji waajibaade hajju e umra:

1- Islaam
2- Hakkille
3- Sonngaade (hellifeede).
4- Ndimaagu.
5- Waawde

Debbo ɓeydan sardi jeegoɓo, on woni tawdeede e mah'haram makko mo o dawdata ngam wadde umura maa hajju, Sabu dagantaako o dawde ngam hajju maa tanaa mun nga feeti mah'haram. Sabu konngol Nelaaɗo -yo julde e kisdam won e mun-:

«لَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ، وَلَا يَدْخُلُ عَلَيْهَا رَجُلٌ إِلَّا وَمَعَهَا مَحْرَمٌ».

«Debbo dawataa si wonaa tawa o mo wonn'di e mahram makko, gorko naatantaa e makko si wonaa tawa omo won'di e maharam makko»[2].

Maharam debbo ko: gorko mum, maa mo ɓamode'o harmi e mun faa abada; E aska/ dammbe; hono musiɗɗo makko gorko e baaba makko e bappa makko e ɓiy musiɗɗo makko gorko e kaaw makko, Maa sabu ko dagii; hono musiddo muynal, maa sabu esiraagu; hono gorko yum mum e ɓiɗɗo gorko makko.

---

[1] Ko Ahmad yaltani mbo (25198), e Nasaa'ii (2627), e Ibnu Maaja (2901).
[2] Bukaari yaltani mo limoore (1862), e Muslim limoore (1341).

Baawɗe: woni baawal jawdi e ɓanndu, tawa o na waawa waɗɗaade o munia dawol, o tawree jawdi ko heyʼatamo yaade e wartude, Kadi o tawree ko heyʼataa koreeji makko faa o warrta.

Tawa laawol hajju ngol na mari hoolaare dow yonnki makko e jawdi makko.

Oon tawaaɗo na waawi e ngalu mun tawi wonaa e ɓanndu mun, tawaa ko o mawɗo nayeejo maa ñawɗo ñaw duumiiɗo nde yaamaaka/ yelataake sellude; ana waɗɗi e makko o ɗaɓɓa neɗɗo hajjana mo, waɗana mo kadi umra.

Ina sarɗee e lomtotooɗo e hajju e umra sarɗeeji ɗiɗi:

1- Yo taw ko juulɗo baaligi hakkilante.

2- Tawa o hajjanii hoore makko hajju islaam.

Miiqaatuuji Ihramu:

Miikaatuuji: ko heewere miikaat. E ɗemngal: ko keeri. E sariya: ko nokku dewal walla wakkati maggal.

Hajju ina jogii miiqaatuuji yonta e nokku:

a- Waktuuji karmanirɗi: Alla daali:

﴿ٱلۡحَجُّ أَشۡهُرٞ مَّعۡلُومَٰتٞۚ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ ٱلۡحَجَّ...﴾

Hajju ngun (hajju oo):ko lebbi anndaaɗi. Mo anniyike he nder majji hajju... Al Baqara 197.

Lebbi ɗin non ko: Humtoraandu, e siwtoraandu, e sappo tafaske/ julhijja.

b- Miikaatuuji nokkuuji ɗin: yo keeri ɗi daganaaka hajjoowo o yalta ɗi faade Makka tawa o harminaaki, Kanji woni:

1- Jul Huleyfat: ɗowtirde yimɓe Madiina.

2- Al Juhfata: hoddande/ miikaatu yimɓe Saam e Misra e Magreb.

3- Qarnu Al Manaazil: e anndiraa jooni Assaylu; miqaat Najdi en.

4- zaatu Irrqi: hoolnirde yimɓe Iraaq.

5- Yalamlam: Miiqaatu Yaman naaɓe.

Kala mo galle mum woni gaawe ɗii miikaatuuji; o harminoto ngam hajju e umra e galle makko. Kala jeyaaɓe e yimɓe makka; harminaade maɓɓe ko ley makka, ɓe haajaaka yaltude faade e miiqaat ngam harminaade. Sika tawi ko umra noon: ɓe yaltan faade e hillu ɓurɗo ɓadaade, ɓe harminoo. Kala muuyɗo hajju walla umra, ino waɗɗi e mum harminaade e nokkuuji ɗi annabiijo (yo ALLa juul e dow mum O hisna ɗum) toɗɗii, ɗin woni Miikaatuuji nokkuuji ɗi laaɓtinaaɗi ko adii. Dagaaki wonande jiɗɗo hajju maa umra yawtude ɗi tawa o harminaaki.

- Kala birtiiɗo e ɗii miikaatuuji te o wonaa e yimɓe majji o harminoto toon.

- Kala mo laawol mum woni faade Makka, tawi o ɓettortaako gooto e miikaatuuji limtaaɗi ɗii e dow leydi maa e maayo maa e weeyo; oon yo o harmino

so o cawndiima e miikaatu ɓurɗo mo ɓadaade, Sabu ko Umar Ɓiy Khaɗɗaab yo Alla wele mo (yo Allah yardo he makko) wii: Yeewee fotde makko e laawol mon" (57)[1]

- Kala mo woni e jahol ngam waɗde golle Hajju maa Umra e laawol laana, ina waɗɗi e mum harminaade so laana ka saawndiima miikaatu gonɗo e laawol makka. dagantaako'mo neemtinde ihraam faa laana jippoo diwirde laana.

Harmina'gol:

ɗum woni anniya naatude ley dewal. E hajju, ɗum woni: anniyaade naatde e hajju, E umra ko anniyaade naatde e umra. O wonataa harminiiɗo sey to o anniyii naatude ley dewal. Amaa ɓornaade ihraam tan tawa alaa anniya, ɗum wonaa ihraam.

Yiɗaaɗi Ihraam:

1- Lootude denndaangal ɓanndu mun yeeso harminagol.

2- Gorko mema uuranteeri e ɓanndu mum, wonaa e comci ihraam mum.

3- Harminaade e wudere e melfa daneeji, e paɗe.

4- Nde o harmintoo tawa omo hucciti kibbla .

Nooneeji dewe hajju:

On harminiiɗo na suɓinee e mbaadiiji hajju tati ɗin ngoni:

[1] Ko Bukaari yaltani mo e limtoore (1531).

1- Tamattu'u; Ɓum woni: nde neɗɗo o harmintoo e umra e nder lebbi hajju, de o tiloo yoppa ihraamu, refti o harminoo hajju e ndeen hitaande e hoore mum.

2- Ifraad; woni nde o harminotoo e hajju tan gila e miiqaat, o heddo e harminaade haa o timmina golleeji hajju.

3- Kiraan; woni nde neɗɗo o harmintoo hajju e umra kanji ɗiɗi fof, ma o harminto e umra, o naanna hajju e dow mum ko ardii fuɗɗaade wangagol wonande umra on, o anniyoo umra e hajju gilla e miikaat, ma ko ardii fuɗɗoode wangaade wonande umra, o wanganoodi ɗi ɗiɗi fuh, o yaha hakkunde safaa e marwa.

Waajibi e dow baɗɗo tamattu'u e baɗɗo qiraan ko fidiya, so tawii ɓe ngonaa e joodiiɓe misiide hormoranteere nde.

Ɓurɗo e ɗii mbaadiiji hajju tati woni: Tamattu'u; sabu nelaaɗo -yo o his-o yamiri ɗum wondiiɓe makko[1]. Refti kiraan; sabu ko hajju e umra, refti ifraade.

J) Si o harminirke gootel e ɗiiɗoo nooneeji, o labbinoo, o wi'a:

«لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ

[1] Ko Muslim yaltani mo, e limoore (1211).

لَا شَرِيكَ لَكَ».

«Nootagol woodaniima Aan Alla nootagol woodaniima, nootagol woodaniima dennto walanaama nootagol woodaniima, goonga jettooje e neema e laamu ngoodanii ma, Allah dennto walanaama»[1].

Ko ɗum sunno, ina yiɗaa kadi hebbinde ɗum, gorko ɓanginay ɗum, rewɓe ɓe cuuɗay ɗum.

Wakkati labbinaali: ana fuɗɗan caggal harminagol, timmooɗe mun yo no wardatanii:

Aranel: waɗoowo umra darnan labbinaago yeeso mun fuɗɗude ɗawaaf.

Ɗiɗaɓel: Kajjoowo na taƴa ngo so fuɗɗii weddaade jamra akaba ñande juulde taaske/ iidi.

Haɗaaɗi ihraam:

Kaɗaangel aranel: Laɓde (femmbaade) sukundu walla ustude, walla ɓorde kala ɗo waawi wonde e ɓanndu mum.

Ɗiɗaɓel e kaɗaaɗi: Hooltaade cegeneeji gila juuɗe walla kosɗe tawa alaa njaɓɓudi. So tawii cegenel feƴƴii/ helii, dey o itti ngel, fidya alaa e dow makko.

Tatoɓel e kaɗaaɗi: uddude hoore gorko e ko takki e mun, wano: kaala e lefol.

Nayoɓel e kaɗaaɗi: ɓornaade gorko ko ñootaa e

[1] Ko Buhkaari yaltani mo, e limtoore (1549).

ɓanndu mum walla e yoga e mayru; hono saaya walla mellol walla sarra. Ko ñootaa: woni ko waɗaa alkadara tergal hono kuffeeje e jomɗe e kawaseeje, Ko no debbo ana ɓoornoo ko welaa e comci kala saanga ihraamu ngam haaju makko e sutura, kono tan o ɓoornataako burqa, o muurira/ suddira yeeso makko ko wonaa ɗum hono misooro e jilbaab, so worɓe jananooɓe njawtii/ ɓettike e makko. Wata o ɓoornoo gaayeeje (kawasse juuɗe) e juuɗe makko.

Joyoɓel e kaɗaadi: Lati/ urdi; sabi harminiiɗo ina foti e mum woɗɗitaade neemaade e yambaamuya aduna, o soklira ñalawma cakkitto.

Jeegoɓel e kaɗaaɗi: Warde loheteendi yoorndi e lohaade ɗum, karminiiɗo lohataako loori feeyo, o hirsataaɗum.

Ina harmi e karminɗo ñaamde ko loohii, maa ko lohaa sabu makko, maa o walli e raddugol/ lohagol mum; sabu hino wa'i hono ko maayi/ waati e makko.

Ammmaa ndadda/ loori maayo; harmataa e harmaniiɗo raddude/ lohaade ɗum. Harmantaa kadi e makko hirsude kulle saare hono gertooɗe e neemoraadi; sabu ɗum wonaa ndadda/ loori.

Jeeɗoɓel e kaɗaaɗi: Humde dewgal wonande hoore mum, walla wonande goɗɗo, walla wontude ceediiɗo.

Jettoɓel e kaɗaaɗi : Renndude debbo e gorko;

kala rennduɗo e debbo hade daktaade arande, hajju makko bonii, waɗɗii e makko jokkude e timmingol hajju makko, o yoɓtoo ɗum hitaande aroore, waɗɗii e makko kadi kirsol badana. So tawi ko caggal firtungo aranol; hajju makko bonnataa, ana wajibii e makko kirsol.

Debbo e ɗuum ko hono gorko nii, si o ɗowtiima.

Jeenaɓel e kaɗaaɗi: soccondirde ko wonaa renndude, daganaaki karminiiɗo soccandirde e debbo, sabi ko ɗum addata e renndude harmaande. Ko faanda e soccondirde yo: memde debbo wondunde e dakamme.

Umra:

A- Doosɗe umra:

1- Harminde.

2- Wanngaade.

3- Yaade hakkunde Safaa e Marwah.

B- Baɗɗiiɗi Umra:

1- Harminde gila e miikaatu laaɓtinaaɗo o.

2- Laɓaade maa hesaade.

J- sifa umra:

Ko ganndiiɗo umra haani fuɗɗoraade, yo wanngagol laabi jeɗɗi, fuɗɗoraade gila e hajarul aswad, timminira nde, O wona laɓɓiniiɗo e nder ɗawaaf makko'o o suura awra makko gila e wuddu haa e hofru, Ana sunnaa e makko e nder wangaade he fop yo o ɓoorno walabeere makko ñaamere, o

waɗa wudere nde les mayre, o waɗa laɓɓe/ seraaji wudere nde e dow walabeere makko nanere. Siko o timminii laawol jeɗɗo ɓol ngol; o acca idtibaa'a o suddan balbe/ balaaje makko e wudere makko.

O huccita e hajarul aswad, so o waawii ɓuucaade nde o ɓuucoonde, si wonaa ɗum o memirade juŋŋo/ jungo makko ñaamo so ɗum newake o ɓuuco juŋŋo makko, So saɓɓilagol hayre nden newanaaki mo o sappoonde al haali makko o huncuɗo junngo makko niaamo omo wi'a: " Allah woni mawɗo" laawol gootol, o caɓɓilataako junngo makko, o darataako. Den o jokka e wanngaade makko; o waɗa Kaaba to nano makko, ana sunna o yawɗoo e nder laabi tati arandeeji ɗin, ko woni ramlu: heñaade e yaadu wonndude ɓadondiral taaɓanɗe.

So o rewi ruknul yamaanii -ɗum woni ruknu nayaɓo kaaba on- so tawii newaniimo o mema ɗum e juŋŋo makko ñaamo ko aldaa mawningol e ɓuucaade, so tawii noon newanaakimo memde ɗum o rewa, o jorɓotaako/ sappotaako faade heen, o mawintaa. O wi'a hakkunde ruknul yamaanii e haayʃere ɓaleere:

﴿...رَبَّنَآ ءَاتِنَا فِي ٱلدُّنۡيَا حَسَنَةٗ وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِ حَسَنَةٗ وَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ﴾

(Joomi amen, hokku min moyʃʏere aduna e laakara, ndanndaa min lebte jayngol)

(Al Baqara 201).

Si o timminii wangagol ngol, o juula raka'aaje ɗiɗi caggal makaam Ibrahim so na newoniimo, so newaaki o juula ɗe e kala nokkuure nder Misiide Hormanteende nden, Ana sunnaa o jannga e darnde adiinde nde caggal faatiha simoore (alkaafiruuna), E ley darnde ɗimmere nden caggal faatiha Simoore Ikhlaasi, Ndeen o fewta to Yahirde, o yaha hakkunde Safaa e Marwa laabi jeeɗiɗi; yaade yo laawol, wartude makko yo laawol gonngol.

Yahugol ngol fuɗɗirtee ko to Safaa, o ŋarroonde, maa o daroo sera mayre, ŋarragol Safaa ngol ɓuri moyʼyʼude so newiima. Refti o jannga konngol Allah toowɗo:

﴿إِنَّ ٱلصَّفَا وَٱلۡمَرۡوَةَ مِن شَعَآئِرِ ٱللَّهِ...﴾

(Pellet,Safaa e Marwa na jeyaaɗe e maandeeji [diine] Allah...) (Al baqara158).

Na yiɗaa o huccita e kaaba, o yetta ALLA, o mawnina Mo, o wi'a:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَيُمِيتُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، أَنْجَزَ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ».

«laa ilaaha illallaahu, wallahu akbaru, laa ilaaha illallaahu wahdahuu laa sariika lahu, lahul mulku walahul hamdu, yuhyii wa yumiitu, wa huwa alaa

kulli sey'in kadiir, laa ilaaha illallaahu wahdahuu, anjaza waadahuu, wa nasara abdahuu, wa hazamal ahzaaba wahdahuu»[1]. Refti o toro ko newanii mo tawa omo ɓamti juuɗe makko, o artira ko zikru e duaare laabi tati, Refti o jippo, o yaha faade marwa, so o yottike deesewal aranal, gorko ana moylo/ doga haa o yottoo e deesewl ɗimmal, Ammaa debbo, yappugol daganaaki mo hakkunde taagumanseeji ɗiɗi ɗii, sabu ko o sutura, sariya makko yo yaadu tan e nder yaadu ndun fof. Refti o yaha, o ŋabba e dow marwa walla o daroo he mayre, ŋabbugol mayre ɓuri si ɗum newaniimo, o wi'a o waɗa dow marwa nii no o wi'irno o waɗirno to safa, so wonaa janngugol aaya o, ɗum woni ko ALLA toowuɗo o wi'i:

﴿إِنَّ ٱلصَّفَا وَٱلۡمَرۡوَةَ مِن شَعَآئِرِ ٱللَّهِ...﴾

Pellet,Safaa e Marwa na jeyaa e maandeeji [diine] Allah... Ɗuum ana yamiree saanga ɓamtaade dow hayre safa ley laawol aranol ngol tan, Refti o jippoo, o yaara to foti yaareede, o yappa to foti yappeede, haa o yottoo Safa, O waɗan ɗum laabi jeeɗiɗi, yaade makko yo laawol, hibbitaade/ wartude makko yo laawol gonngol. E na yiɗaa o hebbina e jahol makko innde ALLA e du'aaw ko newanii mo, E nde o wonata laaɓuɗo e tayre

[1] Ko Muslim yaltani mo, e limoore (1218).

mawnde e toksere, si o yehii safaa e marwa tawa o laaɓaani, ɗuum na heƴani mo, Hono non so debbo yi'i ngantu rewɓe walla ƴiiƴan ɓeyngu caggal wanngaade kaaba; o yaha safaa e marwa, ɗum heƴiimo; sabu waasde wondude e laaɓal bonnataa yahde safa e marwa, ko yiɗaa ley hen.

Si o timminii sa'ayu; o laɓoo hoore makko maa o hesoo, laɓaade noon ɓuri e gorko.

Ɗum woni o timminii dewe umra.

Hajju:

ĺ- Doosɗe Hajju:

1- Harminde.

2- Daraade Arafa.

3- Wanngaade banngagol Ifaada.

4- Yaade hakkunde sfa e marwa.

ɓ- Baɗɗiiɗi/ bajibiiɗi Hajju:

1- Harminde ka miikaatu.

2- Daragol Arafa ñalawma jeenay e lewru Layya haa naange muta, fii dariɗo toon ñalawma.

3. Waalde mujdalifa jemma sappoɓo e lewru layya faa jemma feccira.

4- Waalde minaa jemmaaji ñalaaɗe tasriik.

5- Werraade kaaƴe.

6- Laɓaade maa hesaade.

7- Wanngaade mbayniingu.

J- Sifa Hajju:

Yo juulɗo on harminana e hajju ifraad si o

yottake miikaatu, teeŋti noon so waktu on faaɗii, si o yottake makka o waŋŋo o yaha hakkunde safaa e marwa, o heddo e harminaade makko haa o huccita arafa ñande arafa, woni nyande jeenayiire nden, o heddo ton haa naange muta,

Refti o ɗoofoo/ firritoo ummaade ton omo labina faade mujdalifa, o jooɗoo ton faa o juula fajjiri, refti o heɗoo ton omo inna ALLA omo labinoo omo du'oo haa fajir weeta,

So fajir weeti o yaha faade mina haade naange feeri, o weddo jamra akaba e kaayʃe jeɗɗi, refti o laɓoo walla o usta, laɓaade noon ɓuri.

Refti o waŋŋo waŋŋaade ifaada, e yahugol gadingol ngol heyʃii mo, e ɗum o hantii hajju makko, o heɓii dattagol timmugol

Heddanii mo werlaade jamraaji e ñalawma sappo e go'oɓo e sappo e ɗiɗoɓo, si tawii ko o yaawnotooɗo; o werlo jamraaji tati ɗi, kala jamra e kaayʃe jeeɗiɗi, o habbira wondude e kala haayʃre, o adoro tokooso dewɗo e juulirde Khayf, refti hakundeere, refti jamra cakkitiido'on, kala jamra o werloo ɗum kaayʃe jeeɗiɗi. So o welaama leeltude caggal ñalawma sappo e ɗiɗoɓo; o weddo jamraaji ɗi e ñalawma sappo e tatoɓo wano o weddirii ɗi e ñalawma sappo ɗiɗoɓo e ñalawma sappo go'oɓo.

Wakkati werrogol ñalaaɗe tati ɗe ko caggal ooñagol naange.

So o dillii e ñalawma sappo e ɗiɗoɓo yeeso mutal naange alaa torra, so o joodiike haa o weddoo e ñalawma sappo e tatoɓo caggal nde naange oonii ɗum ɓuri labeede, sabaabu konngol makko kanko toowɗo on:

﴿...فَمَن تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَن تَأَخَّرَ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِۚ لِمَنِ ٱتَّقَىٰ...﴾

(On ɗo heniiɗo nder balɗe ɗiɗi, bakkaatu fawaaki e mun; on neɓtinɗo kadi, bakkaatu fawaaki e mun.Wonande on deentiiɗo).

Al Baqara 203.

So o yiɗii dawde o wanngoo wannaade mbayniingu laabi jeeɗiɗi tawa sa'ayu alaa heen.

Ko ɓuri labeede si tawii o waddaani hadiya: yo o harmino e umra tamattu'u, haa o hantina o harmino e hajju ñannde jeetati, o waɗa ko adii ko e golle hajju. Haysi o harminii e hajju e umra fof de wootere alaa caɗeele, ɗum inniree qiraan. Ɓum woni: nde o harminta umra e hajju fof de wootere, e wanngaade wootere e yaade wootere.

Damal tatoɓal:
Ko yowitii e gollondire

Annduɓe ɓannginii, yo Alla yurmo ɓe, ganndal ngal janngude mum woni waajibi dow kala neɗɗanke, Ɓe njewti e dow alkadara/ hakke mo anndugol mum woni farilla e dow kala juulɗo. Ɓe ciftii heen: anndude sariyaaji njeeyguuji fii

golloowo njulaagu, Haa ta o yannta e ko harmi walla e ribaa tawa o anndaa, Nanngaama e yoga e Sahabaaɓe yo Alla wele ɓe, ko semmbinta ɗum.

Umar Ɓiy Khaɗɗaab yo Alla wele mo (yo allah yardo he makko) o wii: « Woto goɗɗo yeeyu e luumo amen si wanaa faamuɗo diina » (61). [1]

Aliyyu ɓii Abii Taalib Allah wele ɗum wi: «Kala waɗɗo njulaagu hade mum faamude kiiteeji mun; mutii e ribaa, refti mutii, refti mutii. Maanaa: o yanii e riba»[2].

Ibnu Aabidiin wi'i, ley sottinannde mun iwde Al-Allaamii: Farilla e dow kala hillifaaɗo gorko e debbo, caggal janngude ganndal diine e peewal, janngude ganndal salligi e lootagal e juulde e suumagol, e ganndal zakka e dow hebbinɗo nisaabu, e hajju e dow moo wajibii e mun, e njeeygu e dow yeeyooɓe, ngam ɓe ndeenoo e sikkinaade e ngaɗaaɗi e nder jokkondiral maɓɓe fof. Ko noon kadi jom'en gollal junngo, e kala jogiiɗo golle ina waɗɗi e makko o annda ganndal majje e nyaawooje majje ngam o haɗtoo e haraam heen[3].

Annawawii wi kadi, yo Alla toowɗo yurmo mo: "Awa noon, njeeygu e dewgal e ko nanndi e majji e

[1] 61- Tirmiji yaltani mo (487), o wiyi komo labaado gariibu. Albaani ŋarɗiniimo.
[2] Mughni Al-Muhtaj (2/22).
[3] Haasiya Ibnu Aabidiin (1/ 42).

nder ko aslumum wonaa waajibi, ana harmi naatude e majjum si wonaa caggal anndude sardiiji mum"[1].

Ɗii yo yoga e laabi tonngudi gollondire jawdiyankooje, ɗe shar'ia islaam oo ari e mum en:

1- Dagagol kala ko woni heen nafoore laaɓtunde walla ɓurnde; hono yeeyude geɗe dagiiɗe e soodude ɗe e njobdi e jeytaari "sufatu"[2].

2- Shari'neede kala ko hoolaare woni e reenugol haqqeeji yimɓe ɓen; wano rahnu e seedinngol.

3- Shari'neede kala ko woodani nafoore fondiiɓe/ fiɓondirɓe; wano Iqaala e Khiyaar e sardiiji ley yeeygu.

4- Haɗugol kala ko woni tooñannge e dow yimɓe ɓen, e ñaamirde jawle maɓɓe meere; wano ribaa e teetugol e jaaltogol.

Shari'neede kala ko woodi e mun ballandiral e moyʼyʼere ; yeru ñamaande, e luɓal e kalfinal.

Haɗugol kala ko woni e mum ñaamirde jawdi e tanaa golal maa nafoore maa tampere; wano wore e ribaa.

7- Kaɗde kala gollondiral ngal majjere e koomti jaalii e mun, hono yeeyugol neɗɗo ko o maraa e yeeyugol ko anndaaka.

---

[1] Ndaaree: Al-Majmuu (1/ 50).

[2] Sufatu woni hakke jeydaaɗo ittude geɗal jeydaaɗo mum e juuɗe on mo jeyalngal sotti feede e mun e yoɓdeɗum jawdi.

8- Haɗugol kala hiila dow ko harmi woni e mun; wano soggu " iinatu"[1].

9- Haɗeede ko soklinta e dewal Alla; hono yeeyugol caggal noddital Juma ɗiɗaɓal.

10- Haɗde kala ko torrata, walla ko sabinbinta gañngu hakkunde juulɓe; hono yeeyde ko harminaa, e yeeyde gorko dow njeeyngu siɗɗo mum/ sakiike mun.

Nde ñaawoore mas'ala gooto jiɓoriima juulɗo, o naamnoto joomiraaɓe gannde ɓen fii mum, o waɗataa ɗum haa o annda ñaawoore sariya e mum. Hono no Alla daaliri:

﴿...فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾

(Lanndee dunkee'en anndal so tawii on nganndaa). Annahli 43.

Ɗuum woni ko newii mooɓeede, Ko Alla torotoɗen arzinqina en ganndal nafoowal e golle moyʏe; wi'ide ma kanko o dokko sooninke (tedduɗo). Yo Alla juul e Nulaaɗo men Muhamadu e mbootu/ koreeji makko e sahaabaaɓe makko, O hisna mo kisal keewngal.

***

[1] Njeeygu Al-iina: woni neɗɗo yeeya goɗɗo huunde e coggu haa e lajal, o jonnita mo ɗum, refti o sooda ɗum hade makko heɓde coggu ngun e coggu ɓurngu ngun famɗude kaalisi daneejo.

Index

Ko juuldo haanaa majjude. 2
Hunorde/ Tiitoode 2
Keerol aranol: 3
Ko hertorii e Fiɓnde/ haɓɓere. 3
Widorde aranndeere: maana islaam e doosde/ nuyle mum: 3
Himmude tawhiid: 3
Maana "seedaade deweteedo e goongo alah si wonah Alla": 5
Awa noon sardiiji Laa Ilaaha illaa Allaahu, kanji ngoni: 5
Maanaa seedaade wonde Muhamadu ko nelaado Alla: 7
Widorde didoɓerde: maanaa Goondinal e nuuyle mum: 8
1- Gooŋdin'de Allah toowdo ana mooɓi gede tati: 9
1- Goondinde allankaaku makko: 9
2- Goondinde Allankaaku makko: 11
3- Goondinde inde e sifaaji: 14
2- Goondinde Malaykaaji: 21
3) Goondinnde defte: 22
4) Goondinde Nulaaɓe, yo kisal Alla won e maɓɓe: 23
5) Goondinde ñalawma cakkatiido: 24
A- goondinde immital: 24
Baawol goondin'de hayboore e mbarjaari: 25
j: goondinde aljenna e yiite: 25
6) Goondinde hoddiro ko moyʏ'ʏi heen e ko boni heen: 26
Jangirde tataɓere: Moyʏ'ʏinde: 27
Widorde nayaɓere: Tawaangol seedungal/daɓɓol e asliiji dunkee'en Sunna e Jamaa'a: 28
Damal dimmal: ko jowitii e dewe Alla 29

widorde go'oɓerde: Laaɓal: 29
Aranel: pecce ndiyam: 30
Ɗimmel:Soɓeere: 30
Geɗel tataɓel ngel: ko harmani e hadinsinɗo golludeɗum. 33
Nayaɓun ɗum: Neediiji humtude haaju: 35
Joyoɓel: Sariyaaji laaɓnagol (tannjagol) e momtaragol kaayʼe: 36
Jeegoɓal: Ñaawooje salligi: 36
Jeɗɗaɓel: Ñaawooje moomde/ moytude e kurfaanuuje e kawaseeje: 38
jeettoɓel: ñaawooje taamaamuya: 40
Jeenaɓel: Ñaawooje fiilayru/ hayda e ɓesngu/ yʼiiyʼam ɓeygu: 43
Widorde ɗiɗoɓere: juulde: 44
Aranel: ñaawooje Noddinaandu e wuurnude/ darnude: 44
Ɗimmel: Daraja juulde e ɓural mayre: 48
Tatoɓel: Sarɗiiji juulde: 50
Nayoɓel - Doosɗe/darŋale juulde: 51
Joyoɓel: Baɗɗiiɗi Juulde ɗin: 56
Jeegoɓel:Sunnaaji juulde: 57
Jeɗɗoɓel : Sifa juulde: 60
Jeetaɓel: Anndinaaɗe/nbañaaɗi juulde: 65
Jeenayɓel: Bonnooji juulde: 65
Sappoɓel: Sujuudu gejji (yejjitgol): 66
Sappo e go'oɓel: Waktuuji kaɗaaɗi juuleede: 68
Sappo e ɗiɗoɓel: Juulde dental/ jamaa: 68
Sappo e tataɓo: Juulde kulol: 71
Sifa juulde kulol: 71
Sappo e nayaɓo: Juulde jumma: 72

Joyoɓel: yiɗaaɗî jumma: 74
Heɓde jumma: 75
Sappo e joyaɓel: Juulde jom ngantu/ geldol en: 76
Sappo e jeegoɓel: Juulde iidiiji ɗîɗî: 79
Sappo e jeeɗîɗaɓo: Juulde nanngeede naange: 81
Sappo e jeetataɓel: Juulde ɗaɓɓere ndiyam: 83
Sappo e jeenayaɓo: kiiteeji maayɓe: 84
Wiɗorde tataɓere: Fii asakal/ jakka: 88
1 - Firo asakal e martaba mun: 88
2- Sarɗîiji wajibagol zakka: 89
3- Jawleele ɗe askal waɗɗîi e dow mum: 89
Wiɗorde nayoɓere: Koorka: 101
Sarɗiiji waajibaaku hoorde lewru koorka: 101
Wiɗorde jowaɓere nden: Hajju e Umra. 109
Sarɗîiji waajibaade hajju e umra: 110
Miiqaatuuji Ihramu: 111
Harmina'gol: 113
Umra: 117
Hajju: 121
Damal tatoɓal: 123
Ko yowitii e gollondire 123

❋❋❋

ff227v3.0 - 28/04/2026

حرمين

رئاسة الشؤون الدينية
بالمسجد الحرام والمسجد النبوي

رسالة الحرمين

Message of The Two Holy Mosques

Guidance content for the visitors of the Holy Mosque and the Prophet's Mosque in languages.